

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta
Obecná teorie a dějiny umění a kultury
Katedra estetiky

Bakalářská práce
Lucie Schambergerová

Heslo “Móda“ v českých encyklopediích
The Entry „Fashion“ in Czech Encyklopedias

Praha, 2013

Vedoucí práce: prof. PhDr. Tomáš Hlobil, CSc.

Poděkování:

Ráda bych zde poděkovala panu prof. PhDr. Tomášovi Hlobilovi, CSc. za podnětné a cenné rady při konzultacích a také za jeho trpělivost při čtení bakalářské práce. Můj vděk za morální podporu patří rovněž mému okolí.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval/a samostatně, že jsem řádně citoval/a všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 31. 7. 2013

podpis

Abstrakt

Bakalářská práce „*Heslo „Móda“ v českých encyklopediích*“ sleduje vývoj estetického hlediska hesla móda, a to od samotného jeho vzniku (tedy od první česky psané encyklopedie v roce 1866) až po dnešní dobu (tj. k heslu móda z roku 2001). Metodou se mi stala analýza vybraných encyklopedických hesel vytvořená na základě teorie estetické funkce, normy a hodnoty Jana Mukařovského a jeho zmínek o módě, které jsem podřadila pod vlastní termín estetické hledisko. Pro lepší orientaci jsem se rozhodla nejprve rozborů jednotlivých hesel móda shrnout do tabulky, ze které je vývoj, způsob tematizování a terminologická proměnlivost estetického hlediska lépe patrná. Práce se snaží odpovědět na tyto otázky: 1. Zda autor hesla rozlišuje módu-normu od módy-oděvu? 2. Jaké termíny použil pro tematizování estetického hlediska? 3. V jakých souvislostech se v hesle k estetickému hledisku módy dostává?

Klíčová slova

encyklopedie, slovník, heslo, definice, móda, oděv, estetika, vkus, krasochuť, Jan Mukařovský

Abstract

The thesis "Entry „Fashion“ in Czech Encyclopedias“ analyses an evolution of aesthetic viewpoint of the entry "fashion" since its first appearance (the first Encyclopedia in Czech language from 1866) until recently (the Entry Fashion in 2001). The thesis research method is based on Jan Mukařovský's theory of function, value and norm of the aesthetics and his commentaries on fashion, which I made a subset to my own term aesthetic viewpoint. For better orientation I first decided to summarize particular analyses of each entry into a spreadsheet which makes development, way of characterisation and terminological variability of aesthetic viewpoint apparent in a more complete way. The main goal is to answer the following reasearch questions: 1. Do authors distinguish between fashion as a norm and fashion as a form of clothing? 2. Which terms are being used to thematize the aesthetic viewpoint? 3. What is the context of the aesthetic viewpoint of fashion?

Key words

encyclopedias, dictionary, entry, definition, fashion, clothing, aesthetics, taste, Jan Mukařovský

Obsah

ÚVOD	7
1. ČESKÉ ENCYKLOPEDIE	9
1.1. Slovník naučný (Riegerův)	11
1.2. Ottův slovník naučný	11
1.3. Masarykův slovník naučný	12
1.4. Nový velký ilustrovaný slovník naučný.....	12
1.5. Komenského slovník naučný	12
1.6. Příruční slovník naučný	13
1.7. Ilustrovaný encyklopedický slovník	13
1.8. Malá československá encyklopedie	14
1.9. Všeobecná encyklopedie Diderot.....	14
1.10. Universum, všeobecná encyklopedie	15
2. KONCEPCE ESTETIKY JANA MUKAŘOVSKÉHO	16
2.1. Mimoumělecká estetika	17
2.2. Mukařovského pojetí módy	22
2.1. Závěry o estetice módy	24
3. HESLA „MÓDA“	27
3.1. Slovník naučný (Riegerův)	28
3.2. Ottův slovník naučný	32
3.3. Masarykův slovník naučný	38
3.4. Nový velký ilustrovaný slovník naučný.....	41
3.5. Komenského slovník naučný	45
3.6. Příruční slovník naučný	46
3.7. Ilustrovaný encyklopedický slovník	48
3.8. Malá československá encyklopedie	50
3.9. Universum, všeobecná encyklopedie	53
3.10. Všeobecná encyklopedie Diderot.....	56
ZÁVĚR.....	60
BIBLIOGRAFIE	66
OBRÁZKOVÁ PŘÍLOHA	69

ÚVOD

Cílem této práce je zjistit, jaká pozornost byla věnována estetickému hledisku v heslech „Móda“ vybraných českých¹ encyklopedií. Móda je sice tradičně spojována s estetickými atributy, avšak jejich tematizace, pokud chceme překročit pouhou pocitovou rovinu a uchopit je vědecky, není jednoduchou záležitostí. Platnost tohoto závěru lze předpokládat i pro hesla „Móda“ v českých encyklopediích, tím spíše, že budou zkoumány v historickém průřezu. Abychom mohli úspěšně přistoupit k rozboru encyklopedických hesel „Móda“ a zaměřit se na způsob, jakým tematizují estetické hledisko, je nutné si nejdříve vysvětlit, co budeme pod pojmem estetické hledisko chápat. Estetickým hlediskem rozumíme jakékoli zmínky podřaditelné pod pojmy estetická funkce, estetické hodnoty a estetické normy, jak je chápal Jan Mukařovský. Mukařovského teorii estetické funkce, normy a hodnoty jsem zvolila přesto, že se módou jako takovou v žádné studii soustavně nezabýval, a přesto, že mnohé zkoumané encyklopedie vznikly dříve než jeho teorie, a tudíž nemohly s jeho teorií pracovat. Důvody této volby souvisí s univerzálností Mukařovského teorie, jež dovoluje přirozeně rozšířit uvažování o estetických atributech z umění na mimoumělecké jevy včetně módy. Důležitou roli v mém rozhodování hrála rovněž skutečnost, že sám Mukařovský, byť okrajově, svou teorii estetická aplikoval i na módu, čímž připravil vhodné podmínky pro doplnění svého zkoumání.

Práce bude rozdělena celkem do čtyř částí. První část stručně představí jednotlivé české encyklopedie spadající do výběru. Předmětem mého zájmu se stalo deset nejvýznamnějších českých všeobecných encyklopedií v jejich nejrozsáhlejších verzích² Konkrétně byl do výběru zahrnut: *Slovník naučný (SN) Riegerův*, *Ottův slovník naučný (OSN)*, *Masarykův slovník naučný (MSN)*, *Nový velký ilustrovaný slovník naučný (NVISN)*, *Komenského slovník naučný (KSN)*, *Příruční slovník naučný (PSN)*, *Ilustrovaný encyklopedický slovník (IES)*, *Malá československá encyklopedie (MČE)*, *Universum, všeobecná encyklopedie (Univerzum)*, *Všeobecná encyklopedie Diderot v osmi svazcích (Diderot)*.

Ve výkladu budeme používat pouze zkratky encyklopedií převzaté od Dagmar Hartmanové, které jsem nyní uvedla v závorkách vedle názvu každé z encyklopedií. Jako zdroj informací o encyklopediích nám především posloužily encyklopedie samé spolu se

---

¹ Tímto termínem neoznačujeme státní zřízení, ale rozumíme jím národní sounáležitost.

² Z české tradice heslo móda nenalezneme pouze v *Malém Encyklopedickém slovníku A-Ž* z roku 1972, pravděpodobně z důvodu jeho rozsahu.

třemi studii Dagmar Hartmanové. Pro upřesnění je nutné dodat, že pokud nebude uvedeno jinak, budeme vždy hovořit o módě jako takové, budeme-li však hovořit o módě jakožto hesle, bude vždy uvedeno, že se jedná o módu heslo a pro přehlednost označeno kurzívou.

Druhá část vysvětlí teorii estetické funkce, normy a hodnoty Jana Mukařovského s důrazem na aspekty využitelné při rozboru hesel a následně představí i jeho pojetí módy. Na základě Mukařovského nejzásadnějších myšlenek si stanovíme otázky, z nichž plynoucí odpovědi jsou pro tematizaci estetického hlediska módy klíčové. Ty nám pak poslouží jako metoda k rozboru encyklopedických hesel móda.

Třetí část se bude věnovat rozboru každého z encyklopedických hesel jednotlivě. Pro lepší srozumitelnost bude vždy na začátku výkladu přepsáno každé heslo „Móda“ v původním pravopisném znění. Poté přistoupíme k rozboru, ve kterém představíme, jakým způsobem je každé heslo vyloženo, jaké hledisko autor hesla při výkladu použil, zda deskriptivní nebo hodnotící, a postupně rozebereme všechny aspekty, kterými se autor ve výkladu zabývá. Především se však zaměříme na rozbor estetického hlediska hesla, který vyústí v odpovědi na tři námi položené otázky.

V závěru práce dojdeme ke komparaci jednotlivých hesel navzájem, zodpovíme otázku, jak autor hesla k estetickému hledisku přistupoval, zda je v encyklopedii vyzdvíženo či naopak potlačeno, nebo dokonce zcela opominuto. V závislosti na objevech se pokusíme nalézt jejich společnou podstatu, nebo alespoň podobné charakteristické prvky ve všech námi analyzovaných encyklopedických heslech a následně hesla „Móda“ rozdělíme podle určitých charakteristických podobností a odlišností do několika skupin. Naším hlavním cílem je však vysledovat vývoj estetického hlediska hesla móda, a to od jeho samotného vzniku, tedy s první česky psanou encyklopedií v 19. století až po dnešní dobu, který se pokusíme rovněž zdůvodnit.

1. ČESKÉ ENCYKLOPEDIIE

Český národ má svoji všeobecnou encyklopedii již od roku 1862, avšak samotná idea encyklopedie je daleko starší. Pojem encyklopedie má své kořeny ve Starověkém Řecku. Hippias z Elidy tímto slovem označoval všeobecné vzdělání.³ Encyklopedii v moderním slova smyslu, představili až encyklopedisté v 18. století včele s Denisem Diderotem pod názvem *Encyklopedie, aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*⁴, která je často považována za první encyklopedii vůbec. Dnes encyklopedií rozumíme zpravidla objemné dílo, které se pokouší s co největší objektivitou zevrubně představit lidské poznání týkající se jednoho, více, i všech oborů lidské činnosti.⁵

Na rozdíl od slovníku, který přináší pouhou definici hesla, se encyklopedie snaží přiblížit heslo hlouběji a podrobněji, avšak definice slovníku a encyklopedie nemá vždy jasné hranice a tyto dva pojmy, jak je také z jednotlivých výše uvedených názvů zřejmé, bývají často zaměňovány. Nyní je proto budeme chápat jako totožné. Encyklopedii lze definovat pomocí čtyř základních vlastností: jejího předmětu, účelu, metody či členění a procesu vzniku.⁶ V našem případě se jedná o encyklopedie svým předmětem definované jako všeobecné, jejichž účelem je stručně shrnout dosavadní lidské vědění. Členěny jsou abecedně, a na jejich vzniku se podíleli renomovaní odborníci v daných oborech.

Tvorba kvalitní encyklopedie je vysoce odborná činnost, při níž je nutné dbát dodržení základních encyklopedických zásad a pravidel. Hlavní zásadou je uzavřenost informačního okruhu.⁷ Encyklopedie je obecně považována za vizitku a vyjádření svébytnosti kulturního národa, „ je vždy taková, jaká je doba, ve které vzniká a jací jsou lidé, kteří ji píší.“⁸ Proto má každé encyklopedistické dílo definitivní platnost pouze historickou, protože

---

³ Heslo Encyklopedie, dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Encyklopedie>.

⁴ Jedná se o dílo, známé také pod názvem Encyklopedie, které vyšlo ve Francii letech 1751-1766. Dohromady má 28 svazků. Encyklopedie byla potenciálně nebezpečná pro šlechtu i církve, některé svazky byly zakázány, z toho důvodu, že byla ztělesněním osvíceneckých snah s neomezenou důvěrou v rozum a vírou v pokrok. "Cílem encyklopedie je shromáždit poznatky, které jsou rozptýlené po celé Zemi, aby byli naši potomci vzdělanější a zároveň se tak stali poctivějšími a šťastnějšími," píše Denis Diderot, který byl spolu s Jean le Rond d'Alambertem vůdčí osobností tohoto projektu.

http://cs.wikipedia.org/wiki/Encyklopedie_aneb_Racion%C3%A1ln%C3%AD_slovn%C3%ADk_v%C4%9Bd,_um%C4%9Bn%C3%AD_a_%C5%99emesel

⁵ Dagmar Hartmanová uvádí, že kvalita všeobecné encyklopedie je nejvíce ohrožena v totalitním režimu, neboť vždy vzniká v duchu světonázorové a politické orientace jejich tvůrců, vydavatelů a tlaku oficiální ideologie. Hartmanová, Dagmar. „Historie československé encyklopedistiky 1945–1992“. In: *Národní knihovna: knihovnická revue*. 2000, čís. 2–3, str. 80.

⁶ Heslo Encyklopedie, dostupné z <http://cs.wikipedia.org/wiki/Encyklopedie>.

⁷ Hartmanová, Dagmar. „Historie československé encyklopedistiky 1945–1992“. In: *Národní knihovna: knihovnická revue*. 2000, čís. 2–3, str. 87.

⁸ Hartmanová, Dagmar. „Historie československé encyklopedistiky do roku 1945“. In: *Národní knihovna: knihovnická revue*. 2000, č. 1, str. 15.

představuje úroveň poznání, vědy a kultury pouze do okamžiku kdy vzniklo.⁹ Úměrně důležitosti jednotlivých hesel v dané době je zpravidla rovněž rozdělen prostor v encyklopediích, který tak představuje jednu z indicií pro analýzu. Nicméně, jak faktografické informace zpracované tvůrci encyklopedií, tak i tvůrci samotní, přecházejí z jedné doby, redakce, kanceláře do druhé. A jinak tomu nebylo ani u nás. S myšlenkou sestavit naučný slovník národa českého přišel již Josef Jungmann, který se spolu s Františkem Palackým a dalšími jako první vůbec pokusil o vznik první českého slovníku naučného, avšak jeho snahy byly neúspěšné. Z jejich hesláře, který ještě nepočítal s tím, že by sloužil lidovému čtenáři (byl výhradně určen vrstvám inteligence), se však po přepracování a doplnění zrodila první česká encyklopedie, tedy *Slovník naučný*.¹⁰

---

⁹ Hartmanová, Dagmar. „Historie československé encyklopedistiky do roku 1945“. In: *Národní knihovna: knihovnická revue*. 2000, č. 1, str. 15.

¹⁰ Hartmanová, Dagmar. „Historie československé encyklopedistiky do roku 1945“. In: *Národní knihovna: knihovnická revue*. 2000, č. 1, str. 15.

1.1. Slovník naučný (SN)

Slovník naučný celkem zahrnuje 11 svazků, které obsahují 80 000 hesel,¹¹ a jeden svazek doplňků. Vycházel v letech 1860-74 v nakladatelství I. L. Kober.¹² Tento slovník je často také nazýván jako *Riegerův slovník naučný*, protože jej sestavil František Ladislav Rieger spolu s lexikografem Jakubem Malým, který se ujal vedení po odchodu Riegera. Je první českou encyklopedií, která vznikla po patnáctiletém úsilí. Tento slovník neměl zcela původní heslář, neboť, vyšel ze získaného hesláře od Františka Palackého, protože jej knihkupec I. L. Kober odkoupil. V úvodech *SN* se dočteme, že mu za vzor sloužil čtyřdílný *Malý Brockhaus* a že slovník bohatě čerpal z nejčerstvějších zdrojů četných zahraničních děl. Jádro knihovny představovalo 46 svazků *Mayers Lexikon* vycházejících v letech 1840-53 a informace poskytla i příruční knihovna. Slovník byl velmi oceňovaný za dovršení jazykového úsilí, zejména pokud jde o odborné názvosloví.¹³

1.2. Ottův slovník naučný (OSN)

Ottův Slovník naučný, Ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí je originální název encyklopedie, která je rozdělena do dvaceti osmi svazků (27 dílů vlastní encyklopedie a 1 díl doplňků). Obsahuje 27 789 stran, na nichž je zpracováno 139 418 hesel¹⁴ a 4888 ilustrací. Toto obdivuhodné dílo vycházelo v letech 1888-1909 s průměrnou rychlostí půldruhého svazku za rok. *OSN* demonstruje svébytné postavení českého národa mezi ostatními evropskými národy i jeho přínos evropské kultuře, reflektuje české i světové dění 19. a 20. Století. V řízení redakční kanceláře Tomáše Garrigue Masaryka a Jakuba Malého se vystřídali Josef J. Kořán, prof. Rudolf Dvořák, a Primus Sobotka. Jedná se o originální a dosud jednu z největších světových encyklopedií vůbec.¹⁵ V oblasti přírodních věd je již *OSN* samozřejmě zastaralý, ale co do komplexnosti je ještě dnes dobrým zdrojem informací, především pokud se jedná o historická fakta.¹⁶ Svůj název nese po svém vydavateli, jímž byl Jan Otto.¹⁷

¹¹ *Slovník naučný*, V., Praha, Nakladatelství I. L. Kober, 1866.

¹² Na vzniku 1. dílu se podílelo také nakladatelství Markgraf.

¹³ Hartmanová, Dagmar. „Historie československé encyklopedistiky do roku 1945“. In: *Národní knihovna: knihovnická revue*. 2000, č. 1, str. 15.

¹⁴ Na *Wikipedii* například nalezneme informaci, že *OSN* byl dlouhých sto let největší českou encyklopedií a až v nedávné době ho v počtu hesel překonala samotná česká verze internetové encyklopedie *Wikipedie*. Má také své samostatné heslo v *Malé československé encyklopedii*.

http://cs.wikipedia.org/wiki/Ott%C5%AFv_slovn%C3%ADk_nau%C4%8Dn%C3%BD.

¹⁵ Je snad druhý co do počtu hesel a ilustrací za *Encyclopaedii Britannicou*.

http://cs.wikipedia.org/wiki/Ott%C5%AFv_slovn%C3%ADk_nau%C4%8Dn%C3%BD.

¹⁶ V roce 2000 došlo dokonce k reprintu *OSN* a vytvoření digitální podoby na CD-ROMu. V současné době je *Ottův slovník naučný* (1-27) zdarma v různých formátech na webových stránkách archive.org.

1.3. Masarykův slovník naučný (MSN)

Masarykův slovník naučný je třetím pokusem o všenárodní československou encyklopedii. Vyšel v nakladatelství Československý kompas. Ve slovníku je odhadem dohromady sepsáno 100 000 hesel na 7762 stranách, byl rozvržen do 6 svazků, nakonec jich ale z důvodu nutnosti prohloubení obsahové části vyšlo sedm. Ne málokoho napadne, že za tímto slovníkem, který nese jméno prvního prezidenta Československé republiky, stojí sám prof. T.G. Masaryk. Výše uvedená domněnka je jednoznačně mylná, protože do něj nikdy s ničím osobně nepřispěl,¹⁸ avšak nese jeho ideovou koncepci s cílem propagovat Masarykův filozofický světónázor. Jeho hlavním redaktor byl zprvu profesor Emanuel Rádl, který byl žákem Masaryka, po něm převzal funkci Zdeněk V. Tobolka. Počítalo se s lidovým čtenářem, což se objevilo i v podtitulku (lidová encyklopedie všeobecných vědomostí), a informace měla být podána „telegraficky stručným způsobem.“¹⁹

1.4. Nový velký ilustrovaný slovník naučný (NVISN)

Nový velký ilustrovaný slovník naučný je encyklopedické dílo vzniklé v Československu mezi lety 1929-1934, které vyšlo v nakladatelství Nebeský a Beznoska v Praze. Dohromady má 22 svazků, 19 standardních a 3 doplňkové. Celkový počet stran ani hesel pravděpodobně nikdo nikdy nespočetl, vzhledem k tomu tyto údaje nejsou nikde uvedeny. Vznikl pod vedením vrchního bibliotekáře Národního muzea dr. Antonína Dolenského, který byl zároveň vrchním redaktorem. Seznam přispěvatelů je uveden na začátku prvního svazku dodatků s poděkováním jmenovitě Bibliografickému ústavu v Lipsku. Hartmanová uvádí, že unikátem toho slovníku je, že v posledním díle dodatků byla jako příloha publikována Dolenského studie o pseudonymech a jejich seznam nazvaná Slovník pseudonymů a kryptonymů v československé literatuře.²⁰

---

¹⁷ Hartmanová, Dagmar. „Historie československé encyklopedistiky do roku 1945“. In: *Národní knihovna: knihovnická revue*. 2000, č. 1, str. 17.

¹⁸ Prof. T. G. Masaryk pracoval na vzniku *OSN*.

¹⁹ Hartmanová, Dagmar. „Historie československé encyklopedistiky do roku 1945“. In: *Národní knihovna: knihovnická revue*. 2000, č. 1, str. 19.

²⁰ Hartmanová, Dagmar. „Historie československé encyklopedistiky do roku 1945“. In: *Národní knihovna: knihovnická revue*. 2000, č. 1, str. 20.

1.5. Komenského slovník naučný (KSN)

Komenského slovník naučný tvoří 10 svazků, které vyšly během let 1937-38. Slovník vydalo Nakladatelství a vydavatelství Komenského slovníku naučného v Praze. Celkový počet stran ani hesel není přesně uveden. V seznamu osmi pracovníků redakce je na prvním místě uveden František Bednařík z Památníku odboje, následuje PhDr. Antonín Dolenský a prof. Jiřina Karasová. Slovník je bez předmluvy, úvodu i závěru. Na jeho vzniku se podílel různorodý seznam přispěvatelů. Hartmanová uvádí, že *KSN* nedodržel svůj slib zveřejnění autorů v souvislosti s oblastmi, na kterých zde dotyčné osoby pracovaly. Jedná se o poslední necenzurovaný slovník až do roku 1991, dokončený v meziválečném období, který po dlouhou dobu dvaceti let zůstal díky válce a s ní souvisejícímu rozmetání skoro dokončeného *Nového velkého Ottova slovníku naučného* nejnovějším českou encyklopedií.²¹

1.5. Příruční slovník naučný (PSN)

Příruční slovník naučný byl vydán v rozsahu 4 dílů Encyklopedickým institutem ČSAV v nakladatelství Academia²² v letech 1962-67. Hlavním redaktorem byl akademik Vladimír Procházka. Slovník je prvním československým, poválečným a socialisticky zaměřeným encyklopedickým dílem. Na jeho 3626 stranách nalezneme 42 472 hesel. Akademik Procházka za hlavní nedostatky slovníku považoval nevyváženost mezi obory, komplexy a hesly (61% společenské vědy, 32% přírodní vědy, 7% technika), avšak vedle ostatních nedostatků je slovník dle Hartmanové zatížen zejména ideologickým doktrinářstvím, které je samozřejmě jeho největším mínusem.²³

1.6. Ilustrovaný encyklopedický slovník (IES)

Ilustrovaný encyklopedický slovník byl vydán ve 3 dílech nakladatelstvím ČSAV Academia v letech 1980-82. Slovník obsahuje na 2912 stranách 65 000 hesel a 5000 černobílých ilustrací. V každém svazku je zařazena šestnáctistránková barevná ilustrační

---

²¹ Hartmanová, Dagmar. „Historie československé encyklopedistiky do roku 1945“. In: *Národní knihovna: knihovnická revue*. 2000, č. 1, str. 20.

²² Encyklopedický institut (EI) je pracoviště Československé akademie věd (ČSAV) zaměřené na produkci všeobecných encyklopedií vydaných v nakladatelství Academia, které vzniklo roku 1959 a existovalo do roku 1992. Pod jeho vedením vznikl z našeho výběru PSN, IES a MČE.

²³ Hartmanová, Dagmar. „Historie československé encyklopedistiky 1945–1992“. In: *Národní knihovna: knihovnická revue*. 2000, čís. 2–3, str. 81.

příloha, takže ilustrace tvoří jednu pětinu celého obsahu encyklopedie. Předsedou redakce Československé akademie věd byl v této době Jaroslav Kožešník a vědeckým redaktorem ředitel Encyklopedického institutu Miroslav Štěpánek. *ISN*, který vznikl pod jejich vedením je Hartmanovou hodnocen jako nejméně podařeným dílem zpracovaným kolektivem Encyklopedického institutu ČSAV vůbec, protože je v něm řada chyb, které ani v dodatcích nebyly opraveny. Navíc byl vytvořen v souladu s tehdejší politickou situací v Československu, tudíž je socialisticky laděný.²⁴

1.7. Malá československá encyklopedie (MČE)

Malou československou encyklopedii tvoří 6 svazků s 110 000 hesly na 5969 stranách, které byly vydávány v letech 1984-87. Tato encyklopedie je unikátem, protože její autorská práva má přímo Encyklopedický institut. Do té doby, pokud encyklopedie tvořil Encyklopedický institut, autorská práva vždy patřila nakladatelství Academia. Tato encyklopedie podléhala kontrole a cenzuře²⁵, avšak jedná se o poslední encyklopedii v československé historii, která je sice svojí úrovní a laděním velmi podobná encyklopediím bývalých „socialistických“ států, ale Hartmanová uvádí, že škrtnutím určitých pasáží „socialistického obalu“ by byla hesla v encyklopedii leckdy použitelná i dnes, zejména v oblasti přírodních věd a techniky, v oblasti společenských věd jsou v podstatě nepoužitelná.²⁶

1.8. Všeobecná encyklopedie Diderot (Diderot)

Všeobecná encyklopedie Diderot je osmisvazková encyklopedie, která vyšla v roce 1999. Obsahuje téměř 100 000 hesel a 8 000 převážně barevných ilustrací, map, grafů a tabulek na 3200 stranách. Byla vydána v nakladatelství Diderot²⁷ a je tak pojmenována po tvůrci samotné Encyklopedie.²⁸ Kromě tištěné verze vyšla rovněž několikrát na CD-ROMu. Jedná se o původní dílo českých autorů, kteří začali lexikografickými pravidly, vytvořením heslářů,

---

²⁴ Hartmanová, Dagmar. „Historie československé encyklopedistiky do roku 1945“. In: *Národní knihovna: knihovnická revue*. 2000, č. 1, str. 82.

²⁵ Problematická hesla „nepohodlných“ byla vypuštěna (např. těch, co emigrovali), s patřičným odsouzením zestručňována a nikdy nesmělo být uvedeno, že byli odsouzeni, popraveni, nebo že zemřeli ve vězení.

²⁶ Dodnes zůstává cenným pramenem pro historiky, obsahuje hesla 80. let, která nikde jinde již pravděpodobně nikdy nenajdeme.

²⁷ Nakladatelství Diderot, je nástupcem nakladatelství Nakladatelský dům OP, které roku 1998 vydalo čtyřsvazkovou ilustrovanou *Encyklopedii*, r. 1999 osmisvazkovou ilustrovanou *Všeobecnou encyklopedii* a dvousvazkový *Velký slovník naučný* bez ilustrací. Ve všech těchto publikacích je většina hesel stejná.

²⁸ Více v úvodu k encyklopediím.

postupným zpracováním jednotlivých hesel se systémem odkazů, které se vedle *Universa* snažilo zahrnout změny po roce 1989. Je považována za encyklopedii zaměřenou převážně na oblast angloamerickou, představuje ale rovněž dílo, které se pokusilo odstranit rozpor ve vyváženosti a objektivitě informací se snahou podat i to, co bylo dosud opomíjené.²⁹

1.9. Universum, všeobecná encyklopedie (Universum)³⁰

Poslední verze *Univerzum, všeobecná encyklopedie* je první českou encyklopedií, která vyšla v letech 2000-2001. Jedná se o desetisvazkové dílo, které vzniklo za rekordně krátkou dobu a to během 18 měsíců. Vydalo ji vydavatelství Euromedia Group. V nakladatelství Odeon byla rovněž zdarma doplněna o verzi na CR-ROMu. Obsahuje 150 000 hesel a 20 000 převážně barevných fotografií. Hesla pěti set zahraničních odborných autorů a konzultantů byla doplněna hesly českého, evropského a východoevropského charakteru týmem třístapadesáti českých odborníků. Toto první povalečné dílo naší země vznikalo z podkladů německého originálu *Das Bertelsman Lexikon*, nejedná se tedy o encyklopedii českou – původní, přesto je velmi zdařilá a hodnotná. Poskytuje srovnání se situací v zemích Evropské unie a jinde, je ovšem zaměřena především na německou tradici.

---

²⁹ Heslo Diderot (Encyklopedie), dostupné z: [http://cs.wikipedia.org/wiki/Diderot_\(encyklopedie\)](http://cs.wikipedia.org/wiki/Diderot_(encyklopedie)).

³⁰ *Universum, všeobecná encyklopedie* (online) <http://www.universum.cz/index.asp> ; <http://www.vesmir.cz/clanek/diderot-nebo-universum>.

2. KONCEPCE ESTETIKY JANA MUKAŘOVSKÉHO

Estetiku Jan Mukařovský chápe jako nauku o estetické funkci. Její místo vytyčuje v těsné blízkosti sociologie, jež ospravedlňuje tvrzením, že noetické zkoumání celé problematiky jevů estetických, které je vlastním úkolem estetiky, musí být budováno na předpokladu, že estetická norma, funkce i hodnota, pomocí nichž definuje vztahy ve vnitřní struktuře estetické oblasti, platí jen a pouze ve vztahu k člověku, a to k člověku jako tvorů společenskému.³¹ Mukařovský předpokládá, že: „Bude však možnost zjistit objektivně – podle symptomů- podíl estetické funkce například na aktu bydlení, odívání se atp.“³², a zdůrazňuje fakt, že úkolem estetiky je zkoumat všechny podoby estetické funkce i ty méně zjevné, o kterých hovoří jako o zakuklených, a tím rozšiřuje pole působnosti estetické funkce i za hranice umění. Za cíl estetiky tedy nepovažuje zabývat se pouze podobami estetické funkce, ale rovněž i jejich dynamikou vzhledem k funkcím ostatním. Estetické prvky se v každodenním životě objevují již od počátků, třeba i nevědomě, ale postupně zesílila jejich intenzita, až došlo k určité „estetizaci, tj. ke zdůrazňování estetické funkce mimo umění.“³³ A právě díky tomuto procesu zviditelňování se naskytla otázka estetické funkce v mimoumělecké oblasti.

---

³¹ Mukařovský, Jan: „Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty“. In: *Studie I.*, Brno: Host, 2007, str. 99.

³² Tamtéž, str. 147.

³³ Tamtéž, str. 84.

2.1. Mimoumělecká estetika

Jak je pojmové rozlišení umělecké a mimoumělecké oblasti jednoznačné, o to více je zjišťování hranic komplikované, jelikož se zaobíráme poměrnou závažností estetické funkce, tyto hranice totiž nejsou odvislé od reálných vlastností předmětu, jsou časově i prostorově proměnlivé. Podle Mukařovského totiž nelze říci, do jaké z výše uvedených kategorií patří nějaká třída objektů nebo konkrétní předmět v absolutním slova smyslu, tedy nezávisle na době, místu, a subjektu, který se k danému předmětu vztahuje. Jako nelze ostře oddělit estetickou oblast od mimoestetické, zrovna tak nelze strukturou funkcí definovat co je umění jednou pro vždy.³⁴ Jakmile ovšem namísto hlediska jednotlivce zaujmeme stanovisko konkrétního sociálního kontextu, dle Mukařovského se ukáže, že přes všechny prchavé individuální odstíny „existuje značně stabilizované rozložení estetické funkce ve světě předmětů a dějů.“³⁵

V tomto případě není ohled na jednotlivce podstatný, nýbrž je důležité uchopovat společnost jako celek. Poté je otázka, zda onen předmět v dané společnosti funguje jako umělecké dílo, otázkou konvence společenského kontextu, tedy faktu, zda je danému předmětu propůjčen statut umění.³⁶ Umění je dle Mukařovského oblastí, kde je nutná přítomnost estetické funkce a to jako funkce dominantní³⁷, kde ostatní přítomné funkce mají již jen doprovodný charakter.³⁸ V oblasti umění je estetická funkce daleko intenzivnější, zato v oblasti mimoumělecké, kde má estetická funkce roli prostředkující, zase zasahuje širší publikum.³⁹

Mimoumělecká oblast je pak takovou oblastí, o které běžně hovoříme jako o „životě“, kde není estetická funkce funkcí hlavní. Estetická funkce je zde potenciálně přítomná, ale musí se smířit s druhotným postavením, pod nadvládou kterékoli jiné funkce ze čtyř základních funkcí, nejčastěji Mukařovský uvádí funkci praktickou.⁴⁰ Pokud má předmět například praktickou funkci, znamená to, že se k němu vztahujeme za účelem přímého působení na skutečnost, tj. pro nás prostředkem k dosažení nějakého vnějšího cíle a relevantní jsou pro nás jen ty vlastnosti, které přispívají k dosažení cíle.

---

³⁴ Mukařovský, Jan: „Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty“. In: *Studie I.*, Brno: Host, 2007, str. 85.

³⁵ Tamtéž, str. 85.

³⁶ Tamtéž, str. 85.

³⁷ Tamtéž, str. 85.

³⁸ Mukařovský, Jan: „Význam estetiky“. In: *Studie I.*, Brno: Host, 2007, str. 69.

³⁹ Tamtéž, str. 66.

⁴⁰ Tamtéž, str. 69.

Mukařovský ve své typologii⁴¹ rozlišuje celkem čtyři základní druhy funkcí,⁴² které rozděluje na bezprostřední a znakové a pro upřesnění dále pracuje s dvěma důležitými hledisky, kterými jsou subjekt a objekt. Rozlišuje konkrétně postoj praktický, teoretický, symbolický (magicko-náboženský)⁴³ a estetický. Jedná se o čtyři základní vztahování se člověka ke světu, o dále již neredukovatelné postoje, protože žádný z nich se již nemůže přímo změnit v jiný.⁴⁴ Mukařovský ve svém díle nepřímou významově spojuje pojem postoj s pojmem funkce. Ke vztahu těchto dvou pojmů se přímo nevyjadřuje, ale z jeho tematizování vyplývá, že postoj nám umožňuje vnímat věc jakožto nositelku funkce.⁴⁵

Estetická funkce je v Mukařovského pojetí funkcí znakovou, jež má za základ subjekt. Z hlediska estetické funkce skutečnost vstupující do estetické oblasti (tj. nazírána estetickým postojem) nabývá vždy znakové povahy, vztahuje se tedy nepřímou – zprostředkovaně. Pro Mukařovského je tedy u estetické funkce prostředkem k jejímu navození právě znak, znak estetický, který je specifický. Jedná se o znak „sui genesis“,⁴⁶ protože nepoukazuje pouze k nějaké další jednotlivé skutečnosti nebo její části, ale pomocí něhož se postoj nějakého subjektu promítá do skutečnosti celé.⁴⁷ Jinak řečeno, estetická funkce mění skutečnost ve znak,⁴⁸ jež „poukazuje ke všem skutečnostem, které člověk zažil, nebo ještě může zažít, k celému universu věcí a dějů.“⁴⁹ Znak představuje v případě estetické funkce neoddělitelnou vlastnost subjektu, takže je sám přímo středem pozornosti. Nositel estetické funkce je hodnotou sám o sobě, nikoli jako u ostatních funkcí prostředkem k dosažení jejího účelu.⁵⁰ Tím, že se estetická funkce jako jediná ze čtyř funkcí soustředí přímo na znak, stojí tak mezi ostatními funkcemi osaměle, jako jistý protipól vůči funkcím ostatním.⁵¹ Jestliže estetická funkce u nějakého předmětu nebo jevu směřuje k dominanci, děje se tak nejčastěji na úkor funkce praktické.⁵²

---

⁴¹ Jelikož se jedná o typologii, Mukařovský funkce nijak nehierarchizuje, protože to ani nelze, ale vymezuje je pomocí jejich vzájemných vztahů.

⁴² Mukařovský, Jan: „Místo estetické funkce mezi ostatními“. In: *Studie I.*, Brno: Host, 2007, str. 176.

Mukařovský funkci obecně definuje jako „způsob sebeuplatnění subjektu vůči vnějšímu světu“⁴², jinak řečeno je to způsob užití věci k nějakému záměru nebo cíli, takže samu funkci chápeme jakožto specifické užívání věci.

⁴³ Ve studii „Místo estetické funkce mezi ostatními“ nazývá Mukařovský tuto funkci symbolickou, ve studii „Význam estetiky“ magicko-náboženskou.

⁴⁴ Tamtéž, str. 181.

⁴⁵ Mukařovský, Jan: „Význam estetiky“. In: *Studie I.*, Brno: Host, 2007, str. 66.

⁴⁶ Tamtéž, str. 66.

⁴⁷ Mukařovský, Jan: „Místo estetické funkce mezi ostatními“. In: *Studie I.*, Brno: Host, 2007, str. 179.

⁴⁸ Mukařovský, Jan: „Význam estetiky“. In: *Studie I.*, Brno: Host, 2007, str. 66.

⁴⁹ Tamtéž, str. 66.

⁵⁰ Tamtéž, str. 67.

⁵¹ Tamtéž, str. 67.

⁵² Praktická funkce je chápána jako protipól funkce estetické, protože se dotýká skutečnosti přímo a je schopna samu skutečnost dokonce i přetvořit.

Klíčovou vlastností estetické funkce je vzbuzení estetické libosti,⁵³ jejímž následkem je „odtržení od života“, neboť vyřaduje věc nebo činnost z praktických souvislostí.⁵⁴ Estetická funkce totiž nesměřuje k žádnému konkrétnímu praktickému cíli, je de facto funkcí transparentní, funkcí „bez obsahu“. Pozornost soustřeďuje na skutečnost samu, což má za následek, že je schopna ostatním funkcím pomáhat v jejich mnoho-funkčnosti a vzájemné konkurenci, tedy zabraňuje jednostranné specializaci ve prospěch funkce jediné.⁵⁵ Mukařovský o estetické funkci píše: „všude, kde se v sociálním soužití objeví potřeba vyzdvihnout nějaký akt, věc nebo osobu, upozorniti na ně, oprostít je od nežádoucích souvislostí, nastupuje estetická funkce jako činitel průvodní;“⁵⁶ a poukazuje na ceremoniály, nebo estetické zabarvení slavností. Z této její vlastnosti vyplývá, že i u aktů, kde nemá dominantní postavení, usnadňuje zesilovat libost s nimi spojenou. Příkladem je dle Mukařovského využívání estetické funkce v bydlení, jídle, výchově, atd.⁵⁷ Dochází zde díky ní k estetizaci života mimo umění.⁵⁸ To se stává v případech, kdy byl objekt vytvořený k užítku, ale v praktickém životě u něj převládla funkce estetická.

Další z jejích vlastností, kterou Mukařovský uvádí, je schopnost nahrazovat funkce jiné, kterých předmět časem pozbyl, a tím se stávat „činitelem národního hospodaření“. Protože se estetická funkce připíná spíše k formě, předmětům, které vývojem svoji praktickou funkci pozbyly, napomáhá uchovávat funkci pro dobu příští, tedy až se naskytne možnost použít předmět znovu, třeba i v jiné praktické funkci.⁵⁹

Díky další specifické vlastnosti estetické funkce, již je izolující moc, tedy její schopnosti upoutat pozornost na samotného jejího nositele (konkrétně osobu) má za následek i vyvstávání funkce erotické. V oděvu, zejména pak v oděvu ženském, pak tyto dvě funkce dle Mukařovského k nerozeznání splývají.⁶⁰ Mukařovský erotickou funkci chápe jako spoluúčast funkce praktické, v případě erotické symboliky i funkce symbolické.⁶¹ V případě erotické funkce se tedy jedná o jeden z nesčetných odstínů funkcí praktických, který se navíc mísí

---

⁵³ Mukařovský, Jan: „Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty“. In: *Studie I.*, Brno: Host, 2007, str. 98.

⁵⁴ Mukařovský, Jan: „O strukturalismu“. In: *Studie I.*, Brno: Host, 2007, str. 34.

⁵⁵ Tamtéž, str. 34.

⁵⁶ Mukařovský, Jan: „Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty“. In: *Studie I.*, Brno: Host, 2007, str. 97.

⁵⁷ Tamtéž, str. 98.

⁵⁸ Mukařovský, Jan: „Místo estetické funkce mezi ostatními“. In: *Studie I.*, Brno: Host, 2007, Str. 170.

⁵⁹ Mukařovský, Jan: „Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty“. In: *Studie I.*, Brno: Host, 2007, str. 98.

⁶⁰ Tamtéž, str. 98.

⁶¹ Mukařovský, Jan: „Místo estetické funkce mezi ostatními“. In: *Studie I.*, Brno: Host, 2007, Str. 180.

s funkcemi ostatními.⁶² Izolační vlastnost funkce estetické se svým maximálním upoutáním pozornosti na daný předmět se může stát také v závislosti na estetické normě činitelem sociální diference.⁶³

Obecně je estetická norma považována za pravidlo, které uskutečňuje realizaci estetické funkce tím, že je jí měřena a ospravedlňována.⁶⁴ „O skutečné normě lze mluvit teprve tehdy, jde-li o cíle již skutečně uznávané, vzhledem ke kterým se hodnota pocituje jako existující nezávisle na vůli individua a na jeho subjektivním rozhodování, jinými slovy, jako fakt tzv. kolektivního vědomí;⁶⁵ sem náleží mimo jiné i hodnota estetická, udávající míru estetické libosti.“⁶⁶ Každá společenská vrstva, ale i mnohá prostředí (např. venkov - město) mají svůj estetický kánon, který je jedním z nejcharakterističtějších znaků.⁶⁷ Zatímco v umění, kde se estetická norma rodí, pocituje svoji existenci pouze svým neustálým porušováním, autorita je jí zde vždy znovu upírána,⁶⁸ estetické normy, které postupem času přešly do mimoumělecké oblasti, směřují k platnosti bezvýjimečné.⁶⁹ Jinak řečeno, autoritu estetická norma získává v praktickém životě tak, že estetická hodnota v daném sociálním kontextu splývá s naplněním estetické normy, která udává, co se má líbit a co ne.⁷⁰ Estetická libost je v mimoumělecké oblasti vázána na splnění estetické normy.

Mukařovský zde uvádí pravidlo, kterým je postupně klesání stárnoucí estetické normy po stupních estetické a společenské hierarchie,⁷¹ který vyústí v tzv. koloběh estetických norem.⁷² Estetické normy dle Mukařovského nejsou rozdílné pouze poměrným stářím, ale také kvalitativně. Specifickým příkladem soužití celé řady estetických norem vedle sebe, je folklór, který zpravidla vzniká na vesnicích.⁷³ V případě folklóru, se jedná o normy, které se

---

⁶² Mukařovský, Jan: „Místo estetické funkce mezi ostatními“. In: *Studie I.*, Brno: Host, 2007, str. 180.

⁶³ Mukařovský, Jan: „Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty“. In: *Studie I.*, Brno: Host, 2007, str. 97.

⁶⁴ Mukařovský, Jan: „Estetická norma“. In: *Studie I.*, Brno: Host, 2007, str. 149.

⁶⁵ Mukařovský zde používá termín kolektivní vědomí. Uvádí, že tento termín nelze chápat abstraktně bez vztahu ke konkrétnímu kolektivu.

⁶⁶ Mukařovský, Jan: „Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty“. In: *Studie I.*, Brno: Host, 2007, str. 100.

⁶⁷ Tamtéž, str. 115.

⁶⁸ Mukařovský, Jan: „Estetická norma“. In: *Studie I.*, Brno: Host, 2007, str. 154.

⁶⁹ Tamtéž, str. 154.

⁷⁰ Mukařovský, Jan: „Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty“. In: *Studie I.*, Brno: Host, 2007, str. 100.

⁷¹ S klesáním estetické normy k vrstvám nejnižším nedochází k jejímu skutečnému a nenapravitelnému znehodnocování, nejedná se o pasivní přejímání vrstvou nižší. S ohledem na estetické tradice daných prostředí dochází k jejímu aktivnímu přetvoření a celkovému přehodnocení všech norem pro toto prostředí dosud platných. Mukařovský, Jan: „Estetická norma“. In: *Studie I.*, Brno: Host, 2007, str. 118.

⁷² Jakmile estetická norma dojde až na tu nejspodnější periferii, často je znovu vyzdvížena do samého centra dění zpět, tedy uměním omlazena a představena v nějakém svém pozměněném stavu jako kánon aktuální.

Mukařovský, Jan: Místo estetické funkce mezi ostatními, in: *Studie I.*, Brno: Host, 2007, str. 173.

⁷³ Mukařovský, Jan: „Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty“. In: *Studie I.*, Brno: Host, 2007, str.

zaklíní v sociálním prostředí do všech nejrůznějších norem a funkcí, mohou vytvořit i „kompaktní trs“ proměnlivý nanejvýš ve svých aspektech⁷⁴ a tak přežít celá staletí.

Mukařovský zde již hovoří o normách nikoli pouze o normě jediné jakožto principu, protože v každém období lze v umění i v určitém společenství reálně rozlišit současné působení několika různých systémů norem⁷⁵, ale i různých norem estetických.⁷⁶ Vkus⁷⁷ neboli systém estetických norem platných v určitém sociálním kontextu, je chápáný do určité míry jakožto zákon. Není zákonem v pravém slova smyslu, že bychom díky němu mohli být státní mocí k něčemu donuceni, je ale zákonem neformálním, jeho nedodržení má za následek individuální i sociální znehodnocení jedince.⁷⁸

117.

⁷⁴ Mukařovský, Jan: „Místo estetické funkce mezi ostatními“. In: *Studie I.*, Brno: Host, 2007, str. 173.

⁷⁵ Existují normy dle přirozených vlastností materiálů, normy technické, normy vyplývající ze zákonitostí druhů umění, normy praktické, normy etické a v neposlední řadě estetické. Mukařovský, Jan: „Estetická norma“, in: *Studie I.*, Brno: Host, 2007, str. 152-153.

⁷⁶ Střídání estetických norem, které Mukařovský nazývá také kánony, není pravidelné a nová norma nevzniká až po zániku staré. Většinou nepoklidně koexistuje několik mladších a starších estetických norem současně, protože každá z nich má tendenci si klást nárok na svoji naprostou závaznost a vytlačit ty ostatní, zejména mladší normy se podle Mukařovského rozpínají vůči těm starším.

⁷⁷ Hovoří-li Mukařovský o systému estetických norem platném po určitou dobu a určeném konkrétním sociálním kontextem, jedná se o vkus dobový. Mukařovský totiž ve svých *Studiích* tematizuje osobní vkus, ale i tzv. dobrý vkus. Vkus v tomto druhém významu, směřuje k platnosti neměnné. Mukařovský, Jan: „Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty“, in: *Studie I.*, Brno: Host, 2007, str. 106.

⁷⁸ Ne každý s danou normou samozřejmě musí souhlasit a třeba se jí může snažit i změnit, ale jako jedinec nemá možnost tuto normu svým hodnocením popřít, protože je platná v rámci jeho/jejího kolektiva. Mukařovský, Jan: „Estetická norma“. In: *Studie I.*, Brno: Host, 2007, str. 154.

2.2. Mukařovského pojetí módy

S rozšířením pole působnosti estetické funkce za hranice umění (tedy i na oblast mimouměleckou) včleňuje Mukařovský módu přímo do oblasti zájmu estetiky.⁷⁹ Píše konkrétně toto: „Znamená to veliké rozšíření oblasti jejích zájmů i přímé včlenění estetiky do životního koloběhu: před očima estetikovými střídající se móda, tělesná výchova, formy společenského styku, produkce průmyslová i řemeslná, stejně jako věda, filozofie, náboženství. Ve všech těchto končinách a mnohých jiných ještě objevuje se estetická jako jedna z velmi podstatných, byť často skrytých hybných sil.“⁸⁰

Tvrzení, že móda spadá převážně do oblasti mimoumělecké, Jan Mukařovský ještě upřesňuje: „Vlastním územím módy jsou estetické jevy mimoumělecké, ale občas zabíhá i do umění, zejména do některých jeho pobočných větví, jako jsou umění salónní nebo bulvární⁸¹, a působí zde převážně tak, že vykonává vliv na konzum; viz oblibu obrazů s určitými náměty jako součástí bytového standardního zařízení /například: květinová zátiší atp.).“⁸² Za určitých podmínek je zde zřejmý i jistý přesah módy do umění, jedná se ale jen o určité mezní případy, tedy o takové, které by Mukařovský definoval jako stav, kdy je estetická funkce tzv. příznaková, tj. není v normálním stavu.⁸³

Mukařovský se zabývá i kolísáním mezi sdělením a samoučelností, oscilací mezi převládáním estetické funkce nebo jiné, mezi oblastí uměleckou a mimouměleckou. Uvádí zde mimo jiné dekorativní předměty⁸⁴, ke kterým módní doplňky, jakožto součást oděvu bezpochyby také patří, estetická funkce je zde mnohdy silnou konkurencí funkci praktické a nacházíme se zde mnohdy na samém rozhraní umění a oblasti mimoestetické.⁸⁵

Mukařovský se také zmiňuje o vztahu uměleckého řemesla k umění, avšak jako termínu historicky platného (rozhraní 19. stol a 20. století), časově přesně vymezeného, nikoli tedy jako o trvalém označení.⁸⁶ Mukařovský ale také hovoří o důsledcích zdůrazňování estetické funkce v mimoumělecké oblasti. Kdykoli dojde k tomuto zvýraznění u výrobků v některých z řemesel (zlatnickém, obuvnickém, krejčovském, nebo v typografii), má to za

---

⁷⁹ Mukařovský, Jan: „Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty“. In: *Studie I.*, Brno: Host, 2007, str. 78.

⁸⁰ Tamtéž, str. 78.

⁸¹ Umění salónní nebo bulvární sice ve svém názvu nesou označení „umění“, do oblasti umění je ale Mukařovský v podstatě již nezařazuje. Mukařovský zde odkazuje na F. Pualhana a umění zdobná. Tamtéž, str. 109.

⁸² Tamtéž, str. 111.

⁸³ Tamtéž, str. 111.

⁸⁴ Tamtéž, str. 90.

⁸⁵ Tamtéž, str. 90.

⁸⁶ Tamtéž, str. 92.

následek zdokonalení stránky technické.⁸⁷ Zde už se ale věnuje uměleckému řemeslu jakožto oboru.

Dle Mukařovského „*móda není svojí podstatou jev převážně estetický nýbrž spíše hospodářský*“.⁸⁸ Cituje zde F. G. Schauera⁸⁹, který definuje módu jako „výlučné panství, jemuž se po jistý čas těší nějaký výrobek.“⁹⁰ Ale ihned dodává: „Přesto však mezi četnými ostatními funkcemi módy (jako jsou sociální, občas politická, při módě oděvu i erotická) je estetická funkce jedna z velmi závažných.“⁹¹ Estetická funkce módy je podle Mukařovského velmi důležitá, avšak ne tolik, aby se stala estetická funkce dominantní, móda tedy není oblastí, která by za svůj hlavní cíl považovala vzbuzení estetické libosti.⁹² V módě převažují nad estetickou funkcí funkce jiné a estetická funkce je zde pouze druhotnou. Mukařovský považuje u módy za dominantní funkci hospodářskou, a tím opět potvrzuje její místo v mimoumělecké oblasti.

Další zmínku o módě nalezneme u Mukařovského v souvislosti s tematizováním estetické normy. „Estetické normy jsou v mimoumělecké oblasti závaznější, ale jejich aplikace není zcela automatická, neboť i při ní podléhá norma vlivu různých sil, například módy.“⁹³ Zde se dostáváme do zajímavého bodu, jak jsme se již v předcházející kapitole dozvěděli, Mukařovský definuje vkus jako systém dočasné platných estetických norem. Mukařovský poukazuje také na fakt, že například v obchodech se setkáváme s rozdělením předmětů, jež jsou nositeli estetické funkce, jako je nábytek nebo oblečení dle různých materiálů, provedení, ale také vkusů.⁹⁴ Je tedy zřejmé, že i pro jeden časový úsek a jedinou sociální skupinu neplatí jen jedna móda, ale mód více.

S ohledem na stupně intenzity působení estetické funkce a její potenciální všudypřítomnost se Mukařovský dostává k estetické funkci oděvu, kterou zde demonstruje na proměnlivosti estetické funkce v čase, prostoru či sociálním útvaru. Píše konkrétně toto: „Estetická funkce oděvu je v našem městském prostředí silnější u žen než u mužů, avšak tento rozdíl naplatí často pro prostředí, které se odívá lidovým krojem; také je odlišena estetická

---

⁸⁷ Mukařovský, Jan: „Význam estetiky“. In: *Studie I.*, Brno: Host, 2007, str. 68.

⁸⁸ Mukařovský, Jan: „Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty“. In: *Studie I.*, Brno: Host, 2007, str. 110.

⁸⁹ Hubert Gordon Schauer (1862-1892) byl český spisovatel, literární kritik a publicista. Proslavil se polemickým článkem *Naše dvě otázky*, kde rozmýšlel o tom, zda je česká společnost dost velká a mravně silná, aby si budovala samostatnou kulturu, a zda úsilí vložené do národního obrození by nebylo lépe investovat do obecné kulturní práce v rámci kultury německé.

⁹⁰ Tamtéž, str. 110.

⁹¹ Tamtéž, str. 110.

⁹² Tamtéž, str. 98.

⁹³ Tamtéž, str. 110.

⁹⁴ Tamtéž, str. 113.

funkce oděvu podle typických situací platných pro jistý sociální kontext: tak bude velmi oslabena estetická funkce oděvu pracovního ve srovnání s oděvem slavnostním. Co se týče přesunů časových, lze uvést, že se na rozdíl od dneška měl ještě v 17. století (v době rokoka) mužský oděv stejnou estetickou funkci jako ženský; v době po světové válce zabrala estetická funkce odívání i bydlení mnohem širší sociální rozlohu i větší množství situací než před válkou.⁹⁵

Dále se Mukařovský dostává k oděvu, když uvádí příklady izolační schopnosti estetické funkce. V oděvu, zejména pak v oděvu ženském pak estetická funkce s erotickou dle něj k nerozeznání splývají.⁹⁶ Důkaz estetické funkce jakožto činitele sociální diferenciaci nám může být dle Mukařovského srovnání zvýšené citlivosti pro estetickou funkci i intenzivnější její využití ve vrstvách sociálně vyšších, které se touží odlišit od vrstev ostatních, kde estetická funkce plní úlohu činitele tzv. reprezentace. Konkrétně Mukařovský uvádí oblek samotného držitele moci, nebo jeho služebnictva, jeho sídlo, atd.⁹⁷ Estetická funkce je nejen záměrně využívána ke zdůraznění významů držitelů moci, ale také k izolaci, jako prostředek viditelného odlišení od ostatního kolektiva. Konkrétní příklad zde Mukařovský neuvádí, ale mohl by jím být třeba ženich a nevěsta při svatebním obřadu. Mukařovský k tomu ještě dodává: „Přechází-li např. jedinec z nižší vrstvy do vyšší, snaží se zpravidla získat aspoň vnější příznaky vkusu oné vrstvy, do které chce být přerazen (změna odívání, bydlení, společenského chování atd. po stránce estetické).“⁹⁸ Vztah mezi hierarchií estetických a společenských norem je tedy nepopíratelný.⁹⁹ Každá vrstva a mnohá prostředí (například venkov) si s sebou nesou velmi charakteristické rysy, mezi které patří i vlastní estetické normy, tedy vkus čili také jednotlivé módy.

---

⁹⁵ Mukařovský, Jan: „Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty“. In: *Studie I.*, Brno: Host, 2007, str. 86.

⁹⁶ Tamtéž, str. 98.

⁹⁷ Tamtéž, str. 97.

⁹⁸ Tamtéž, str. 115.

⁹⁹ Tamtéž, str. 115.

1.3. Závěry o estetice módy

Z Mukařovského roztroušených zmínek nám vykrystalizovaly dva hlavní významy téhož jména i původu. Móda chápána ve svém plném významu jakožto norma (součást estetické normy) a móda chápána v užším slova smyslu, tedy jako oděv (styl odívání). Mukařovský tyto dvě oblasti přímo neodděluje, ale díky jeho četným příkladům z oblasti nábytku, jídla, výchovy, bydlení a oděvu, z nich takto nastíněná souvislost vyplývá. Móda-norma v sobě zahrnuje módu-oděv, který je tedy pouze dílčí součástí módy-normy. Móda-oděv často u Mukařovského slouží pro demonstraci tohoto těžko uchopitelného abstraktního pojmu móda, kterému v našem rozdělení odpovídá označení móda-norma. Tyto dva významy módy, tedy móda-norma a móda-oděv nelze spolu zaměňovat, pokud chceme k módě přistupovat vědecky. Je důležité vždy upřesnit, o jaký z těchto dvou pojetí se jedná, jelikož móda se neomezuje pouze na oděv, a oděv není vždy módou (uniformy, pracovní oděvy, kroj).¹⁰⁰ V souvislosti s módou Mukařovský tematizuje dvě specifické oblasti, do kterých móda zasahuje, ale nejsou jejím polem zájmu. Jednou je umění, oblast, která je původcem a obnovitelem estetických norem, které následně v mimoumělecké oblasti spoluutvářejí módu. Druhou oblastí je folklór, kde dochází k ustrnutí módy. Je dokonce možné jej chápat jako protiklad existence módy jako takové, neboť móda-norma je zde popřena, módu-oděv zde představuje lidový kroj, tj. oděv, který je vázaný na téměř neměnné, silně zakořeněné estetické normy. Módu tedy nechápe jako normu univerzální.

V obou těchto oblastech, v módě-normě i módě-oděvu, by mělo být dle Mukařovského možné objektivně vystopovat míru estetické oblasti, přestože je chápána jako jev mimoumělecký a tedy není jevem primárně estetickým, tj. oblastí, která by za svůj hlavní cíl usilovala o vzbuzení estetické libosti, ale estetická funkce je zde i jako druhotná velmi důležitá. Mukařovský módě vytyčuje místo v mimoumělecké oblasti, může však zasahovat i do umění.¹⁰¹ Za dominantní funkci v oblasti módy považuje funkci hospodářskou. Bohužel tuto svoji poznámku nijak blíže nespecifikuje ve smyslu redukce na nějakou ze základních funkcí. Pokud ovšem Mukařovského pojetí módy domyslíme, principem módy je odstín funkce praktické (hospodářská), která stojí v blízkosti funkce estetické, protože o estetické

---

¹⁰⁰ Pokud hovoříme o módě jako o oděvu, mělo by se pravděpodobně jednat o tzv. módní oděv (tedy oděv, který odpovídá „dobovému vkusu“, tj. převládajícímu vkusu v dané společnosti). Toto označení je však zavádějící, protože v podstatě téměř každý oděv byl někdy módní a o módě často mluvíme právě v historickém kontextu.

¹⁰¹ Pokud přihlídneme k četnosti výskytu projevů módy, bude móda spadat s velkou převahou do oblasti mimoumělecké. Pokud bychom však brali v potaz její vrcholné projevy (s ohledem na intenzitu účasti estetické funkce, které pravděpodobně představují její inspirační podstatu, ale jsou chápány jen jako mezní případy), poté bude móda spadat do oblasti umění.

funkci módy Mukařovský říká, že má vliv na konzum. Nadále v této práci budeme módu považovat za jev mimoumělecký.

Dle Mukařovského se z umění rodí estetické normy, které tím, že uměleckou oblast opouštějí, jsou vystaveny tlaku různých sil, a jednou z nich je i móda. Pokud tedy hovoříme o nějaké módě, mluvíme stále o více či méně znečištěné estetické normě, protože na sebe vzájemně tyto dva celky působí a společně se přetváří, až vyústí v celý systém estetických norem nazývaný vkus, který platí po určitou dobu v daném sociálním kontextu, kde nabývá povahy neformálního zákona. Móda-norma je dle Mukařovského pojetí tedy „dobový vkus“, vkus nestálý, proměnlivý. V souvislosti s tím Mukařovský uvádí projevy estetické funkce módy, která zde má za následek tzv. estetizaci všedního života.

Dále také Mukařovský uvádí, že pokud dojde v nějaké mimoumělecké oblasti, tedy i v módě, ke zvýraznění funkce estetické, následně rovněž dochází k technickému pokroku. O módě v souvislosti s estetickou funkcí, a její vlastností izolace, kterou má za následek maximální upoutání pozornosti na svého nositele. V souvislosti s touto izolační vlastností poukazuje na její další dvě možné vlastnosti. Jednak na to, že díky tomu dochází vyvstání funkce erotické, jako jedné z funkcí sociálních.¹⁰² A dále pak na to, že je činitelem sociální diference, hovoří o ní jako o znaku sociální hierarchie či reprezentace. A tuto myšlenku názorně demonstruje na módě-oděvu. Mukařovský také představuje schopnost estetické funkce dočasně přeměnit se ve funkci jinou, schopnost po určitý čas nahradit a stát se tak činitelem národního hospodaření.

---

¹⁰² U sociální funkce módy Mukařovský pouze poukazuje na její existenci, nijak dál o ní nemluví kromě zmínky, že pod ni řadí také funkci politickou.

2. HESLA „MÓDA“

Nyní obraťme pozornost k jednotlivým výkladům českých encyklopedických hesel *Móda*. Závěry o módě v pojetí Jana Mukařovského, ke kterým jsme v první části došli, nám nyní pod termínem estetické hledisko poslouží jako záštita pro rozličné druhy estetických termínů, které si autoři hesel pro tematizování estetických atributů v heslech zvolili. Nepředpokládám totiž, že se s Mukařovského terminologií setkáme, a také se domnívám, že každý z autorů si pro tematizování estetických atributů v heslech zvolil terminologii vlastní. Termínem estetické hledisko tedy chápeme pozitivní i negativní nuance estetická, zahrnuje tedy celou škálu estetických termínů, tj. krásu, nádheru, vkus, bizarnost, nepřirozenost, ale třeba i ošklivost, atd.

Zopakujme nyní ještě, že dle Mukařovského má móda výrazný vliv na estetické normy, určuje, co se má líbit a co nikoli, neboť spadá do estetické oblasti mimoumělecké, kde je estetická libost vázaná na splnění estetických norem, protože fungují jako skutečná měřítko estetické hodnoty. V této oblasti není estetická funkce dominantní. Mukařovský ale uvádí, že projevy módy jsou nejvýraznější právě v oblasti oděvu či oděvnictví, kde se estetizace často stává stěžejní záležitostí, ale nejen zde. Estetická norma týkající se vnějšího vzhledu člověka se neomezuje pouze na oděv a doplňky, ale ovlivňuje tělesnou stránku člověka celkově a proniká i do jiných oblastí lidského života. Z jeho tematizování módy jsme vyvodili závěr, že je nutné odlišit módu-oděv od módy-normy. Zde bych ještě ráda doplnila, že móda-oděv, i když k tomu její název svádí, se nevztahuje jen a pouze na oděv, ale na celkový vzhled člověka, který je s oděvem tradičně spojovaný. Po výkladu hesel se proto budeme postupně ptát po těchto třech otázkách:

1. Zda autor hesla rozlišuje módu-normu od módy-oděvu?
2. V jakých souvislostech se v hesle k estetickému hledisku módy dostává?
3. Jaké termíny použil pro tematizování estetického hlediska?

3.1. Slovník naučný - Riegerův (SN)

Moda¹⁰³ (lat. *modus*), vůbec zavedený způsob, jak se chovati ve společném živobytí, jak žítí a pohodlí svého užívati, jak se bavití, jak stavěti a příbytky své zřizovati, a t. d., obzvláště pak, jak se strojiti a šatiti, v kterémžto posledním smyslu toho slova nejobyčejněji se užívá. Mať každý národ a každý věk své *mody*, avšak čím vzdálenější některý národ jest, čím více pokračuje ve vědách vedoucích k novým nálezům, čím více stýká se s národy jinými a jich mravy poznává, a čím výše stojí materiální blahobyť, tím více proměň vyhledává ve svých obyčejích, z čehož pochází přepych a nádhera, dávající podnět k zvýšené činnosti průmyslové. Národové však časem méně pokračující zachovávají mravy a obyčeje své déle nežli jiní, třeba po dlouhé věky čehož na doklad stačí uvést Číňany; kdežto národové neustále výše se zdokonalující mění často nejen kroj a mravy, nýbrž více neb méně rychleji celý způsob živobytí svého. V čele takových stojí Francouzové a Angličané, z čehož onino zvláště v kroji, tito v blahožítí ostatním za vzor slouží. Veliká jest moc *mody* nad soudností a krasochutí lidskou, a mnohé nesmyslné modě obětuje člověk bezděky slušnost, pohodlí ba i pravou krásu. Dějepis *mod* jest zajímavý příspěvek ke kulturní historii člověčenstva, a ku podivu jest, jakému nerozumu se často kořil svět. Nicméně není rádně, zpíratí se neustupně proti každé proměně *mody*, čímž bychom u jiných jenom předsudek proti sobě; naopak ale jest to důkazem malicherného ducha, když někdo *modou* tak úplně dá opanovati, že každé nové *mody* nejdříve se chytá. K rychlému rozšiřování nových *mod* vydávají se zvláštní modní časopisy s vyobrazeními. *Mý*.

Heslo *Móda* ve *Slovníku naučném* nalezneme v jeho V. svazku na straně 396, jež pochází z roku 1866 a jeho autorem je dle zkratky za heslem *Mý* Jakub Malý B.¹⁰⁴ Heslo není doplněno o použitou ani doporučenou literaturu. Celé heslo je podáno deskriptivním způsobem. Ve *SN* heslo móda začíná etymologií slova móda, které pochází z latinského slova „modus“, překladem tohoto slova do češtiny se ale již autor nezabývá. Malý nejprve podává definici módy a poté se již zaměřuje na její jednotlivé prvky, které jsou pro její tematizování charakteristické, závěrem se dozvíme o šíření mód. V jeho výkladu módy se prolíná mnoho úhlů pohledů na danou problematiku, které jsou od sebe těžko oddělitelné, jedná se například o pohled psychologický, sociologický, estetický atd., kdy žádná z disciplín výrazně nedominuje.

Módu Malý definuje jako způsob, skrze nějž se člověk v různých oblastech vztahuje ke světu. Mimo jiné v neuceleném výčtu oblastí, které spadají do pole působnosti módy, uvádí chování ve společnosti, způsob života s ohledem na pohodlí a zábavu, stavbu a zařizování si bydlení. Nejčastěji se pak dle Malého slovo móda v běžné řeči používá ve významu oděv či

¹⁰³ Nejedná se zde o chybu přepisu, respektujeme pravopis, který byl v době vzniku *SN* aktuální a celé heslo se jím řídí.

¹⁰⁴ Z jakého důvodu je za jeho jménem uvedené písmeno B. se mi bohužel nepodařilo dohledat. Domnívám se, že by to mohlo být odlišení například od jeho otce, který má stejné jméno. Dále v textu jej budeme označovat jako Jakuba Malého.

oblékání se.

Módu Malý popisuje v nadnárodním měřítku, protože se snaží toto heslo definovat bez omezení na konkrétní národ, tedy v její úplnosti jako obecný termín. Uvádí zde, že „každý národ a doba má své módy.“¹⁰⁵ Zde není úplně jednoznačné, zda autor hesla přisuzuje konkrétnímu národu v určité době módu jednu, nebo mód více.

Následně autor rozvádí obecné příčiny vzniku módy, které se odvíjejí od charakteru národa.¹⁰⁶ Za podněty vzniku nových mód autor považuje vzdělání a neustálé rozvíjení vědecké činnosti, cestování národa za účelem poznávání národů jiných, ale také materiální bohatství. Malý zde poukazuje na fakt, že čím více jsou tyto vlastnosti pro nějaký národ charakteristické, tím častěji v oné společnosti dochází k novým nálezům, nastává i proměna ve způsobu chování, a tak se změní i mravy a oděv. Malý doslova o národu píše: „čím výše stojí materiální jeho blahobyť, tím více proměn vyhledává ve svých obyčejích, z čehož pochází přepych a nádhera, dávající podnět k zvýšené činnosti průmyslové.“¹⁰⁷ Autor zde tedy dává jasně do souvislosti estetické a hospodářské hledisko módy, tematizuje je jako navzájem se podporující. Dalo by se zde tedy dokonce říci, že právě na tomto principu jejich neustálé vzájemné podpory vzniká celý koloběh módy.

Autor uvádí také příklady konkrétních národů, které jsou v oblasti módy pozoruhodné. Za vrcholné společnosti tohoto typu autor považuje Angličany a Francouze, protože o nich hovoří jako o vzorech. Druhým typem jsou poté společnosti, příkladem zde autor uvádí Číňany, které jsou charakteristické opačnými než výše uvedenými specifikami, proto sem mnohdy móda nemá ani šanci proniknout. Autor hesla tyto národy charakterizuje jako pomalu se zdokonalující, jež si udržují mravy a k proměnám zde dochází velmi pomalu, jsou tedy protipólem módy samotné, nebo také mezním případem módy.

Poté autor směřuje pozornost k vlastnostem módy, a zde opět dostáváme k estetickému hledisku módy. Uvádí zde, že: „Veliká jest moc módy nad soudností i krasochutí lidskou a mnohé nesmyslné módě obětuje člověk bezděky slušnost, pohodlí ba i pravou krásu.“¹⁰⁸ Slovo krasochuť neboli krasocit bylo v češtině nahrazeno slovem vkus. Ve *SN* je heslo *Krasocit* vyloženo jako „schopnost mysli vnímat krásné“¹⁰⁹, která sice je přirozeným nadáním, ale jako každou schopnost i ji je nutné cvičit a vzdělávat, a to dle poznatků krasovědy, tj. estetiky. Ve *SN* naučném je rovněž pod heslem *Krasocit* uvedeno, že s

¹⁰⁵ Heslo *Móda*. In: *Slovník naučný*. Svazek V. Praha: I.L. Kober, 1866, str. 396.

¹⁰⁶ Autor zde nepoužívá označení společnost ani sociální kontext, ale k jejich významovému ztotožnění s národem nám nic nebrání. Národ a společnost jsou v tomto případě častou chápány synonymně.

¹⁰⁷ Tamtéž, str. 396.

¹⁰⁸ Tamtéž, str. 396.

¹⁰⁹ Tamtéž, str. 396.

jednostranně nakloněnou dobou jak móda, tak i krasocit snadno zjednostraní, stává se pak planým a zbrklým a oddává se příliš jakési geniálnosti, nebere ohled na uvědomění ani na širší rozhled.¹¹⁰

Hesla *Soudnost* ani *Krása* ve *SN* nenalezneme, ale o tzv. pravé kráse se zde dozvíme více pod heslem *Krásné*. Je zde uvedeno, že krásné je vyšší stupeň té vlastnosti, již v prosté mluvě označuje to, co je pěkné a hezké. Krásným dle autora tohoto hesla nazýváme to, co je nám zdá obzvlášť dokonalé, příhodné a líbivé. O pravé kráse se zde dočteme toto: „Jeť pravá krása ctnosti nejpodobnější, ale totožná není s ctnostmi.“¹¹¹ Krásné je zde dáváno do souvislosti s pravdou a dobrem, jež dohromady tvoří nejvyšší trojici idejí. Dokonce je zde také uvedeno, že v poslední své podstatě jsou jedno a totéž, ale „ze tří těchto nejvyšších idejí sluší krása především citu, pravé k rozumu a dobré ke snaze,“¹¹² atd. Pravou krásu je tedy dle výkladu hesla „krásné“ možné chápat jako významové přiblížení dobrého s krásným nikoli ztotožnění, a to v takových případech jaké jsou nazývány například slovy střídmost či pracovitost, tedy v situacích, které nejsme zvyklí krásnými nazývat, spíše naopak, i přesto že bezpochyby jsou předmětem krásy.¹¹³

Co zde autor myslí termínem pravá krása se tedy objasňuje díky heslu *Krásné*. Z autorova použití tohoto termínu vyplývá, že se jedná o stálou neproměnnou ideu, která je představena jako opak samotné módy, protože móda je proměnlivá a nestálá a navíc jsou tyto dva termíny v textu použity v rozporu. Pravá krása zde svádí k tomu být spojována s dobrem, pohodlím a slušností, které jsou zde také chápány jakožto protiklad módy, avšak není tomu tak zcela, je jednou ze samostatně stojících entit ve výčtu, která je jim ovšem velmi blízko.

Autor dále charakterizuje módu v rozporu nejen s pohodlím, mravy ale i se samotným rozumem, protože prostřednictvím svých norem, které mají v životě platnost jakéhosi zákona, nutí člověka dělat věci, které k rozumnému chování nepatří, tj. podřizují se módě. Kulturní dějiny sami o sobě jsou nám dle autora důkazem, že móda nespadá k oblastem rozumovým. Móda je zde tedy dokonce vyložena jako iracionální, silnější než samotný rozum, pokud se lidé řídí raději jí.

Následně autor uvádí, jak se s touto komplikací vyrovnat, jak k módě jako takové přistupovat a podává zde jistý návod. Dle autora jsou proměny módy výsledkem pokroku, proto je není rozumné striktně odmítat, ale ani bezmyšlenkovitě přijímání každé proměny

---

¹¹⁰ Heslo Krasocit. In: *Slovník naučný*. Svazek IV. Praha: I. L. Kober, 1865, str. 966.

¹¹¹ Heslo Krásné. In: *Slovník naučný*. Svazek IV. Praha: I. L. Kober, 1865, str. 963.

¹¹² Heslo Krásné. In: *Slovník naučný*. Svazek IV. Praha: I. L. Kober, 1865, str. 963.

¹¹³ Heslo Krásné. In: *Slovník naučný*. Svazek IV. Praha: I. L. Kober, 1865, str. 963.

módy neschvaluje. Autor nabádá k zaujetí jakéhosi středového stanoviska vůči přijímání proměn módy, móda by se tedy měla přijímat, ale ne vždy. Středové stanovisko chápeme také v tom smyslu, že zde autor vybízí ke kompromisu mezi podřízením se módě, jakožto pokroku, ale i protikladným entitám, především s ohledem především na rozum, slušnost, a pravou krásu, které jsou činiteli soudnosti a vkusu. S bezhlavým přijímáním nových mód nebo úplným nepřijímáním bychom totiž byli svým okolím hodnoceni negativně a způsobilo by nám to spíše sociální újmu. Zde autor u módy předjímá povahu zákona.

V závěru hesla se poté dovídáme, že k šíření mód slouží časopisy s ilustracemi. Jedná se o samostatnou kategorii časopisů, o časopisy módní. Autor se zde o nich pouze zmiňuje, neuvádí jediný konkrétní příklad, ani se dále nezabývá principy šíření módy.

Jakub Malý charakterizuje módu v jejím plném rozsahu během celého výkladu, tedy jakožto módu-normu, přičemž do popředí v její definici vystupuje móda-oděv jakožto šacení a strojení se, přímo je zde ale od sebe neodděluje a o módě-oděvu samostatně v rámci výkladu hesla nikde nehovoří. Zajímavé je, že v první větě definice módy nalezneme, že se jedná o „vůbec zavedený způsob“¹¹⁴ života a to bez jakékoli zmínky o tom, že podléhá změnám anebo, že není absolutně platný, přestože je celý výklad hesla zatížen onou proměnlivostí módy.

Autor v hesle věnuje velkou pozornost estetickému hledisku módy, ačkoli ji pomocí něj nedefinuje. K estetickému hledisku módy se dostáváme až ve výkladu a přímo hned třikrát. Poprvé jej tematizuje spolu s hospodářským hlediskem, a to tak, že se vzájemně podporují, až společně vytvoří koloběh módy. Dle Malého totiž přepych a nádhera vede opět ke zvýšené produkci průmyslové a naopak. Podruhé se k estetickému hledisku Malý dostává, když módu vykládá jako mocnou, protože je schopna ovlivnit naši soudnost i vkus (krasochuť). A za třetí, když ji Malý popisuje jako něco, čemuž člověk obětuje slušnost ba i pravou krásu, kdy z výkladu hesla *Krásné* vyplývá, že móda je tedy schopna dle definic ovlivnit vkus, tj. schopnost vnímat krásné, ale stejně tak dobro (slušnost) i pravdu (rozum). Móda je v tomto případě Malým tematizována vzhledem k samotným jejím protikladům, protože ji definuje módu jako iracionální, proměnlivou, jež se odvíjející se od pokroku a také jako zcela autonomní, mající povahu zákona. Móda totiž dle něj nepodléhá ničemu jinému než sama sobě, stojí zcela samostatně a má schopnost ovlivnit veškeré vztahování se člověka ke světu, tj. všechny tři nejvyšší ideje (pravda, krása, dobro). I přesto, že to autor v hesle

---

¹¹⁴ Heslo Móda. In: *Slovník naučný*. Svazek V. Praha: I. L. Kober, 1866, str. 396.

explicitně nezmiňuje, u módy předznamenává, že má v rámci každého národa povahu zákona, protože podává návod, jak se s jejím charakterem vyrovnat, abychom ve společnosti zapadli.

3.2. Ottův slovník naučný (OSN)

Móda (franc. *mode*, z lat. *modus*, t. způsob; angl. *fashion*) značí soubor zvyků, mravův obyčejů, krojův a vůbec životních forem, pokud nebývají určeny národními tradicemi nebo rozumovou rozvahou, nýbrž proměnlivým rozmarem, časovým vkusem. M. se může týkati kteréhokoli oboru společenského života (m. v nábytku, v účesu, ve strojení slavností veřej. I soukromých, i v četbě a spisovatelích atd.) po výtce však týká se m. kroje (v.t.). Dějiny módy jsou podstatnou částí kulturních dějin vůbec a moderní Evropy zvláště, projadřující i smýšlení své doby charakteristickým způsobem v zevních proměnlivých formách životních, jako např. škrobená m. španělská, volný šat v dobách třicetileté vojny, nádherný kroj za dob za Ludvíka XIV., půvabně frivolní za Ludvíka XV. A občansky prostý za amerických vojen za svobodu apod. Kterak módy vznikají, možno dovoditi jen velmi zřídka, třeba že často mnohé anekdoty o tom kolují. Příčinu má m., zvláště krojová, ve snaze po zdokonalení, jen že tohoto cíle nedosahuje vždy přímo, nýbrž oklikami tak, že často nabývá vrchu touha po drahocennosti a bizarnosti ba nepřírozenosti, a místo pokroku nastává reakce. Každý národ a každý věk má svoje módy, mění se postupem vzdělanosti, času a blahobytu i stykem s ostatními národy, tak že národové s kulturou omezenou jsou konservativnější ve svých zvycích, krojích atd., tedy i módách, jež jeví se u nich většinou jen na kroji ženském. U národů vzdělaných m. nemívá vlivu na vrstvy společenské, které jsou vázány přesně vymezenými pravidly, jako např. stav kněžský, vojenský apod. M. má velký význam národohospodářský, působící na poptávku i nabídku, a určuje tudíž cenu zboží, tak se náhlá změna módy může značné zásoby učiniti bezcennými, ač skutečná jejich hodnota se nezměnila. Na druhé straně m. podporuje konkurenci a zvětšuje výrobu, tak že škoda změnou působená zase může se vyrovnati. Společensky m. působí k vyrovnání zevních rozdílův stavových. Jako nelze neústupně vzpírati se každé módě, která vůbec tíhne za pokrokem, tak je opět důkaz malicherného ducha, nechá-li se kdo opanovati módou a každé módy co nejdříve se chytá. Až do Ludvíka XIV. neměla m. rázu mezinárodního, teprve za něho a po něm udávala Francie tón celé Evropě a ve věcech toalety, zvláště dámské, jest směrodatnou dosud. V Německu snaží se emancipovati od mód francouzských, avšak bez valného úspěchu. Také snahy zaváděti kroje a módy národní setkávají se zdarem jen přechodným. Umělecký průmysl, jako zhusta hová módě tak staví zase proti jeho libovůli hráze v určitých zákonech slohových, jež však nemají nikterak omezovati tvůrčí fantazie umělcovy. Vztahy mezi krojem a výtvarným uměním udávají výrazy, jako sloh parukový, copový a pod. Módní noviny a listy týkají se většinou jen módy v krojích a vznikly bezpochyby z kostýmních knih XVI.-XVII.st. (Vecellio, Weigel, Jost Amman a.j.), jež hojně tehda vycházely, ukazující módy různých zemí a dob, většinou s rýmovanými podpisy. Prvním opravdu módním listem byl pařížský >>Marcure galant<< (1682; později až do r. 1820 >>Marcure de France<<). Pak následoval >>Le Courier de la Nouveauté<< (Pař., 1758, týdeník), >>Costume francais pour la coiffure<< (1776); cabinet des modes ou les modes nouvelles<<). Německá >>Monewelt<<, vycházející také česky, vydávána je ve 12 jazycích a celk. v 500.000 exemplářích. Ostatek v každé literatuře módní časopisy jsou četné. Z četných uvádíme >>Pařížské módy<<, >>Módní svět<<, >>Bazar<<, >>Dětské módy<<, vedle jiných. – Srv. Von Eye aj. Falke, Kunst u. Leben d. Vorzeit (Norimberk, 1855-59; 3. Vyd. 1868); Louandre, Les Arts somptuaires, historie de costume et d'ameublement (Pařiz 1857-58); R. Schultze, Die Modenarrheiten (Berl., 1868); Kleinwächter, Zur Philosophie d. Mode (t. 1880); M. Fischer, Modethorheiten (Augšp., 1891).¹¹⁵

¹¹⁵ Heslo Móda. In: *Ottův slovník naučný*. Svazek XVII. Praha: Jan Otto, 1901, str. 490.

Heslo móda v *Ottově slovníku naučném* nalezneme na straně 490 v jeho XVII. svazku, který vyšel roku 1901. Toto heslo je podáno deskriptivním způsobem, avšak jeho autor není v *OSN* dohledatelný. Heslo začíná etymologií slova móda, tentokrát je zde uveden překlad slova do francouzštiny i angličtiny. Dle autora pochází z latinského *modus*, které je hned přeloženo do češtiny jako způsob. Poté autor hesla představí a definici a ve zbytku hesla se věnuje výkladu jednotlivých charakteristických rysů módy a v závěru výkladu se dostává k módním periodikům. Heslo je doplněno o použitou literaturu. Toto heslo je tématizováno z mnoha úhlů pohledu, které se mezi sebou prolínají a jsou od sebe ve většině případů neoddělitelné, žádné z těchto pohledů ve výkladu výrazně nepřevažuje nad ostatními, ale je zde významná pasáž o módě z národohospodářského hlediska.

Heslo začíná definicí módy. Autor hesla uvádí, že móda „značí souhrn zvyků, mravů, obyčejů, krojů¹¹⁶ vůbec životních forem, pokud nebývají určeny národními tradicemi nebo rozumovou rozvahou, nýbrž proměnlivým rozmarem a časovým vkusem.“¹¹⁷ Autor hesla zde používá estetický termín časový vkus. Heslo *Vkus* v tomto slovníku nalezneme pouze jako odkaz na heslo *Krásno*, kde se o něm mimo jiné dozvíme, že vkus je souhrnné označení pro estetické soudy, a že jeho měnivost je známá, protože jeho predikátem není pojem, ale cit záliby či nelibosti. A dále také, že i přes očištění ode všech přívlastků osobnostních jsou tyto estetické soudy charakteru nepodmíněného, protože jsou vyvolány právě jen povahou subjektu samého.¹¹⁸ Móda je zde tedy nadefinována pomocí estetického hlediska, a to jako souhrn jednání či principů, které je možné za módu považovat ale jen v případě, že se řídí proměnlivým rozmarem a časovým vkusem, tedy tím, co se v určité době líbí. Dále z autorova definování módy vyplývá, že směřuje ze své podstaty proti samotnému rozumu a národní tradici, protože jsou definovány jako vzájemně neslučitelné.

Následně autor hesla upřesňuje pole působnosti módy. Na tomto místě uvádí, že móda se týká kteréhokoli oboru společenského života a do popředí jejího zájmu se podle autora dostává oděv s ohledem na četnost použití slova tohoto významu. Přímou zde autor hesla uvádí konkrétní příklady, a to: nábytek, účesy, zdobení soukromých i veřejných oslav, četbu a výběr spisovatelů. Autor tohoto hesla tedy módu považuje za neomezenou či všudypřítomnou.

Autor se dále dostává k dějinám mód, považuje je za důležitou část kulturních dějin především pak v Evropě, protože svými proměnami životních forem, které se odrážejí v zevnějšku, osvětluje smýšlení dané doby v různých společnostech. Toto tvrzení podporuje

---

¹¹⁶ Slovo *kroj* odpovídá dnešnímu významu slova *oděv*.

¹¹⁷ Heslo *Móda*. In: *Ottův slovník naučný*. Svazek XVII. Praha: Jan Otto, 1901, str. 490.

¹¹⁸ Heslo *Krásno*. In: *Ottův slovník naučný*. Svazek XVI. Praha: Jan Otto, 1900, str. 80.

konkrétními ukázkami módy-oděvu, uvádí atributy jako je volnost, občanská prostota, ale také přímo estetické termíny: nádhera, půvabná frivolnost, a to v souvislosti s dobou Ludvíka XIV. a Ludvíka XV. Z těchto ukázek je zřejmé, že charakter historické epochy lze sledovat na oděvu společnosti, pojem módy je zde zúžen na oděv, o němž autor de facto prohlašuje, že je takový, jaká je doba.

Přestože se autor doposud soustředil na historii mód a vysvětloval, že charakter společnosti se zrcadlí v jejím zevnějšku, vzápětí navíc píše, že původ vzniku mód je povětšinou nejasný, a že informace o jejich vzniku se k nám dostávají pouze prostřednictvím kolujících anekdot. Toto tvrzení je do určité míry v rozporu s tvrzením předcházejícím, pravděpodobně zde tedy již autor hesla nehovoří o charakteru oděvu jako takovém, ale o konkrétních formách, podobách či projevech tohoto charakteru doby ve způsobu oblékání.

Poté autor hesla pojednává o příčinách vzniku mód. Konkrétně píše: „Příčinu má móda, zvláště krojová, ve snaze po zdokonalení, jen že tohoto cíle nedosahuje vždy přímo, nýbrž oklikami, tak že často nabývá vrchu touha po drahocennosti, bizzarnosti, ba nepřirozenosti, a místo pokroku nastává reakce.“¹¹⁹ Zde se nepřímo dostáváme k estetickému hledisku módy, byť to na první pohled nemusí být zřejmé, protože jak již víme, s následkem pokroku dochází k vyvstání estetického hlediska, ale hlavně s estetickými termíny bizarnost či nepřirozenost.

Následně autor tematizuje módu v rámci jednotlivé společnosti, a uvádí, že „každý věk a každý národ má své módy.“¹²⁰ Proměnlivost mód je pak dle autora hesla vázaná na vzdělanost, čas, bohatství a styk s ostatními společnostmi. Tyto příčiny proměnlivosti módy se naprosto shodují s příčinami ve *SN*, stejně tak jako tvrzení, že každý věk a národ má své módy. Z jeho tematizování opět není jasné, zda označením módy upozorňuje na existenci více mód současně nebo používá jen slovo móda v množném čísle s ohledem jen na její proměnlivost napříč časem.

Autor zde poté uvádí dva možné principy fungování společností, které se vymykají běžnému fungování módy. Jako první příklad, uvádí společnosti s omezenou kulturou, které jsou konzervativnější v přijímání mód, u nichž se móda projevuje jen v kroji ženském. Její pole působnosti je tedy značně redukováno. Jako druhý případ pak uvádí oblasti, kde móda nemá vliv žádný. Tento stav nastává v případě, že se jedná o vzdělané národy, které mají vrstvy společnosti vázány přísně vymezenými pravidly, tudíž nepodléhají změně. Autor hesla zde přímo uvádí stav kněžský a vojenský. Lze se tedy domnívat, že jakkoli pomalu se móda

---

¹¹⁹ Heslo Móda. In: *Ottův slovník naučný*. Svazek XVII., str. 490.

¹²⁰ Tamtéž, str. 490.

v rámci nějaké společnosti proměňuje, autor hesla i tak módu chápe jako univerzální jev a to i v případě, že se nevztahuje na celou společnost. A také je z jeho výkladu jasné, že ženská móda-oděv je pravděpodobně nejsilnějším ukazatelem módy vůbec. O pánské módě nehovoří.

Značnou část celého hesla autor věnuje národohospodářskému hledisku módy a přikládá mu velký význam. Uvádí zde, že je schopna měnit poptávku, nabídku i cenu zboží, „tak, že náhlá změna módy může značné zásoby učiniti bezcennými, ač skutečná jejich hodnota se nezměnila.“¹²¹ Autor zde také uvádí, že tyto změny módy podporují konkurenci, zvětšují výrobu, ale také působí finanční škody, ty je ale móda sama schopna opět svými zisky vyrovnat. Autor hesla tedy její proměny nepovažuje za opravdu nebezpečné, spíše je chápe tak, že si díky nim udržuje vlastní rovnováhu.

Dále autor módu tematizuje ze sociologického hlediska, protože zastává názor, že působí k vyrovnání vzhledu jednotlivých stavů neboli vrstev společnosti. Autor zde v podstatě přejímá stanovisko ze *SN*. Opět je zde pojednáno o jakési středové cestě v přijímání proměn módy. Autor zde opět hovoří o malicherném duchu, pokud se někdo rychle chytá každé nové módy i o tom, že móda obecně tíhne za pokrokem, a tak se jí nelze neústupně vzpírat, což předjímá povahu zákona.

Módu, jež zužuje na módu-oděv, zde tedy autor hesla chápe jako zákon, což potvrzuje i dále ve svém výkladu. Hovoří o mezinárodnosti módy, kterou spojuje s dobou Ludvíka XIV., kdy Francie začala udávat módu celé Evropě, a to se jí dle autora v oblasti toalety a ženské módy daří až dosud. Uvádí zde také, že její mezinárodní diktát nebyl přijímán všemi kladně, národy se od něj pokoušeli emancipovat. Jako příklad zde autor hesla uvádí Německo, které se snažilo opět zavádět vlastní kroje a národní oděv. Tyto snahy však nebyly úspěšné, vydržely totiž jen krátce. I přesto, že to zde autor hesla nikde neuvádí, zpravidla je vznik módy v moderním slova smyslu právě datován až s jejím mezinárodním rozšířením.

Následně se z hesla dozvíme, že vztahy mezi uměním a módou udávají tzv. sloh, který omezuje módu v jejích libovůlích, ale zároveň nebrání tvůrčí fantazii umělce. Autor tento vztah specifikuje a uvádí příklady. Uvádí konkrétně: „Vztahy mezi krojem a výtvarným uměním udávají výrazy jako sloh parukový, copový apod.“¹²² Sloh je zde tedy vytyčen na pomezí módy-oděvu a umění.

V závěru hesla je chronologicky seřazený (dle data vzniku) a obsáhlý výčet francouzských a česky vycházejících módních novin a listů, které dle autora vznikly

---

¹²¹ Heslo Móda. In: *Ottův slovník naučný*. Svazek XVII. Praha: Jan Otto, 1901, str. 490.

¹²² Heslo Móda. In: *Ottův slovník naučný*. Svazek XVII. Praha: Jan Otto, 1901, str. 490.

z kostýmních knih z XVI.-XVII. století a ve své době prezentovali módy v různých zemích a dobách, tedy to, co se v jakých zemích v jaké době nosilo. Autor zde tedy opět omezuje módu pouze na módu-oděv.

Jmenovitě zde zmiňuje Vecellia, Weigela, Josta Ammana¹²³ - jakožto autory módních listů a novin, ale říká, že většina autorů používala pseudonym. Uvádí celkem 9 názvů časopisů, které jsou v definici rozříděné podle jazyků. Za první opravdu módní časopis považuje *Mercure Galant* z roku 1682, vycházející ve Francii. K francouzské oblasti uvádí ještě další 4 názvy periodik, které *Mercure Galant* následovaly. Poté zmiňuje německý časopis *Modenwelt*, který vycházel i v češtině, ale byl vydávaný celkem v 12 jazycích o 500 000 exemplářích. Autor doplňuje, že existuje i mnoho dalších módních časopisů, z českých uvádí příkladem *Pařížské módy*, *Módní svět*, *Bazar* a *Dětské módy*.

Za heslem bohužel neobjevíme žádnou zkratku jeho autora, *OSN* neobsahuje ani jména autorů v souvislosti s oblastmi, které pro encyklopedii vypracovali, autor je tedy neznámý. I přesto, že heslu móda byl v *OSN* dán větší prostor, a tak se zabývá módou podrobněji, vzhledem k celkovému charakteru hesla, vzájemným paralelám a dokonce několika totožných pasážím, které jsou výše uvedeny, jsme dospěli k závěru, že autorem hesla pravděpodobně byl stejný autor, jako v předchozím případě, tedy Jakub Malý B. nebo na jeho heslo móda ze *SN* někdo navázal. Tuto hypotézu podporuje i fakt, že Jakub Malý B.,¹²⁴ spolupracoval nejen na *SN*, ale podílel se rovněž na vzniku *OSN*.

Za výkladem hesla nalezneme přímo výčet německých a francouzských zdrojů použitých k vypracování hesla, které nám poskytují více informací. Autor uvádí, že vycházel ze čtyř zdrojů německých a jednoho zdroje francouzského, vydaných v letech 1855-1891. Konkrétně tyto: Von Eye aj. Falke, *Kunst u. Leben der Vorzeit* (Norimberk, 1855-59; 3. Vyd. 1868); Louandre, *Les Arts somptuaires, historie de costume et d'ameublement* (Paříž 1857-58); R. Schultze, *Die Modenarrheiten* (Berl., 1868); Kleinwächter, *Zur Philosophie d.Mode* (t. 1880); M. Fischer, *Modethorheiten* (Augšp., 1891).

Módu-normu od módy-oděvu zde autor hesla v definici přímo neodděluje, v definici interpretuje módu jakožto módu-normu, tedy v její úplnosti, v níž ale do popředí vyzdvihuje

---

¹²³ Cesare Vecellio (1530 -1601) byl italský rytec a renezanční malíř, činný v Benátkách, Jost Amman (1539 - 1591) byl švýcarský umělec, často oslavován pro jeho dřevoryty, které dělal především jako knižní ilustrace.

¹²⁴ Jakub Malý se jako jediný ujal redakčního vedení organizační práce na tomto slovníku, díky svému dlouhému životu stihl sestavit nárys slovníku, který měl přinášet informace o stavu a rozvoji rozličných oborů Rakouska-Uherska i základní údaje o kultuře jiných států a to hlavně o našich (českých a slovanských) zemích. Před svojí smrtí roku 1885 stihl ještě sestavit seznam spolupracovníků, ale ke vzniku *Národní encyklopedie české*, jak ji sám nazval, kvůli jeho smrti nedošlo.

kroj, tedy módu-oděv. Ve výkladu poté ale autor často omezuje módu pouze na módu-oděv, a na módě-oděvu uvádí také všechny příklady. K tematizování módy-oděvu používá kromě termínu kroj také označení šat.

K estetickému hledisku módy se autor dostává hned v definici. Móda je dle něj určena proměnlivým rozměrem a časovým vkusem. A dále používá tedy přímo estetický termín, kterým je časový vkus, který *OSN* vysvětluje jako schopnost soudit, co se v dané době líbí. K estetickému hledisku módy se poté ve výkladu hesla dostává dvakrát. Poprvé v souvislosti s příčinami proměn módy, kterým je dle neznámého autora zdokonalení, ale také jím může být touha po bizzarnosti a nepřirozenosti. Podruhé, když hovoří o smyšlení dané doby, které se dle něj promítá do zevnějšku společnosti, uvádí zde nádheru za dob Ludvíka XIV. a půvabnou frivolnost v době Ludvíka XV..

Módu ale definuje jako proměnlivou a současně neomezenou, protože konstatuje, že se může týkat jakéhokoli obru společenského života, a také jako univerzální, má ji každý věk a národ, a rovněž jako iracionální, protože je nadefinována jako opak rozumové rozvahy, má povahu zákona a velký význam národohospodářský. Největší část hesla je věnována módním periodikům.

3.3. Masarykův slovník naučný (MSN)

Móda, z frc. mode, měnivá forma předmětů denní potřeby (oděvů, účesů, nábytku), způsobu chování, jednání ba i cítění (v mrav, záliba v urč. dr. požitků, způsobů vedení života), druhů lit., společenských zvyklostí. M. v plném sm. je teprve zjevem nové doby, M. jakožto společenský jev činí jedince sobě pod. ve vnějším vzezření a vykonává určitá nátlak po této stránce. Stíhá posměchem n. vyloučením urč. společnosti každou odchylku od tvaru m-ou vyžadovaného. Jest výrazem celkové společenské struktury. Její měnivost bývá způsobována i změnami ve společnosti. M. odráží celkový ráz společnosti (přísná disciplína mravů a absolut. Režimu ve Špan. V XVI. stol. A XVII. Našla výraz v tuhé a škrobené m-ě). Základním prvkem m-y, vyšší hodnocení nového proti starému, dala denním potřebám podstatný sociol. znak nové doby. Rozvoj m-y je podmíněn bohatstvím a techn. Pokrokem. M-y vytvářejí vždy vrstvy nejvyšší. Muž. M. je stálejší a jednodušší, žen. Podléhá rychlejší změnám. Obě se přizpůsobují stále více požadavkům hygienickým a praktickým. M-u udávají po delší již dobu Frc. (žen.) a Angl. (muž.). Móda má i vel. význam nár.-hosp.: působí na nabídku a poptávku, podporuje konkurenci a zdokonaluje výrobu; ovšem mohou náhlé změny m-y přivoditi i ztráty urč. odvětvím prům. a obch., takže třeba hledati nových cest, jak by škody opět vyrovnaly. Cílý ruch v m-ním světě je podporován čet. M-ními čas. Předchůdci nynějších módních listů byly asi kostymní knihy XVI.-XVII.stol.: první m-ní list byl paříž. Mercure galant (od 1862). V posl. době zavedly m-ní hlídky i čet. listy denní.

Heslo móda v *Masarykově slovníku naučném* nalezneme na straně 999 v jeho 4. dílu, který vyšel roku 1929. Autor hesla je neznámý a heslo není doplněno o žádný odkaz ke zdrojům autora ani o doporučenou literaturu. Autor hesla používá řadu zkratk, ne vždy zcela běžných, takže tím ubírá na srozumitelnosti hesla. Celé heslo je podáno deskriptivním způsobem. Autor v hesle móda uvádí, že slovo móda pochází z francouzského „mode“. Nejprve představuje obecnou definici a hned poté definici móda z mravního hlediska a až poté se postupně zabývá jednotlivými aspekty módy. Závěrem doplní informaci o módní periodika. Největší prostor zde autor hesla věnoval sociologii, ale ve výkladu se tato tematika prolíná například s genderovými, historickými, národohospodářskými či psychologickými otázkami.

Móda je zde autorem definována jako měnivá forma, která se vztahuje na předměty denní potřeby, a to konkrétně na oděv, účes, nábytek, ale i obecný způsob chování, jednání, cítění a druhy společenských zvyklostí. První definice je tedy do určité míry užší, autor zde hovoří o módě-oděvu. Uvádí zde ale také definici módy v etice, a tou je móda jako „záliba v určitém druhu požitků“¹²⁵ a způsobů vedení života, ve které autor nadefinoval módu pomocí estetického hlediska. Heslo požitek ale v *MSN* není uvedeno.

¹²⁵ Heslo Móda. In: *Masarykův slovník naučný*. Svazek IV. Praha: Československý kompas, 1926, str. 999.

O módě dále píše, že se jako taková objevuje až v nové době. Módu zde autor považuje za jev definovaný společností, protože dle něj odráží ráz celé společenské struktury a dále píše, že „činí jedince sobě podobné ve vnějším vzezření a vykonává nátlak po této stránce.“¹²⁶ Módu zde tedy autor omezuje na módu-oděv a navíc ji chápe jako přesně daný diktát. Přímo totiž uvádí, že móda stíhá posměchem nebo vyloučením každého, kdo se neřídí jejími požadavky.

Příčinu proměnlivosti módy autor spatřuje ve změnách ve společnosti, tj. pokud se změní ráz společnosti změní se její móda. Uvádí zde příkladem Španělsko v XIV. a XVII. století, kde panoval v té době absolutistický režim a s ním přísná disciplína mravů, což se promítlo v tuhé škrobené módě. Autor zde tedy na příkladu konkretizuje módu-normu na módě-oděvu. Autor se v hesle také dostává k obecnému hodnocení módy, které spočívá na principu novosti, jež je charakteristickým znakem pro novou dobu, totiž, že nové je vždy upřednostňováno před starým. Móda se dle autora tedy mění se změnou rázu společnosti, ale samotnou příčinu změny rázu společnosti autor shledává v bohatství a technickém pokroku. Autor dále uvádí, že módy vytvářejí nejvyšší vrstvy společnosti.

Následně se autor hesla zabývá obecným charakterem módy u jednotlivých pohlaví, kde opět jasně nepřímou hovoří pouze o módě-oděvu, přestože to sám neuvádí. Ženská móda dle něj podléhá rychlejším změnám, kdežto mužskou autor považuje za stálejší a jednodušší. Uvádí zde, že móda obecně směřuje k vyšším hygienickým a praktickým požadavkům. Autor následně představuje národy, které udávají módu pro jednotlivá pohlaví, pro muže je jí Anglie, pro ženy Francie.

Důraz autor hesla opět jako v *OSN* klade na význam národohospodářského hlediska módy, dokonce odsud do určité míry formulaci přejímá. Móda totiž dle autora zdokonaluje výrobu, působí na poptávku i nabídku a podporuje konkurenci. V této oblasti ji považuje za zásadní činitel, kterým se společnost řídí. Móda svoji náhlou proměnlivostí de facto vyrovnává tržní hospodářství, protože je dle autora schopna přivodit náhle změny, ze kterých jde finančně získat, ale také na nich tratit.

V závěru výkladu hesla je pojednáno o módních časopisech, které dle autora fungují k tomu, aby podporovaly neustálou aktivitu ve světě módy. Konstatuje zde, že vznikly z kostýmních knih aktuálních v XVI.- XVII. století a jako první módní list uvádí *Mercure galant*¹²⁷ z roku 1862. Autor zde poukazuje na fakt, že módní zpravodajství se nově rozšířilo i do denního tisku, do jehož obsahu byly tedy pravděpodobně přidány i rubriky o módě. Dle

---

¹²⁶ Heslo Móda. In: *Masarykův slovník naučný*. Svazek IV. Praha: Československý kompas, 1926, str. 999.

¹²⁷ Nejedná se o překlep, ale liší se zde transkripce s *OSN*, kde je tento časopis uveden jako *Mercure Galant*.

mého názoru tedy s rozšířením módy ze svých vlastních periodik, u kterých se nepředpokládáme, že by vycházely denně, až k dennímu zpravodajství získává móda na síle.

Autor heslo *Móda* vykládá jakožto módu-normu, nepřímo tak odděluje módu-oděv od módy-normy, přesto v některých pasážích dochází při výkladu módy k významovému zúžení, ve kterém staví do popředí módu-oděv použitým termínem oděv a to i v první z jeho definic. *MSN* je tedy první encyklopedií, kde je móda nadefinována dvojitým způsobem. Autor hesla definuje módu zaprvé jako měnivou formu předmětů denní potřeby, kde uvádí hned jako její první příklad oděv, ale neomezuje se jen na něj, vymezuje módu jako předměty denní potřeby vůbec. Druhá definice je pojata širěji. O módě-oděvu také hovoří, když uvádí příklad, jak se ráz společnosti promítá do zevnějšku, a dále pak, když vymezuje charakter módy dle pohlaví a naposledy když uvádí společnosti, které představují módní vzory pro jednotlivá pohlaví. Ale domnívám se, že je tomu tak i když uvádí módní periodika, takže pokaždé, když uvádí příklady. Namísto touhy po novosti, či nádheře, o obecné tendenci módy je podle autora v oblasti módy nejdůležitější přizpůsobení hygienickým a praktickým požadavkům, tedy v opozitech estetického hlediska.

Zajímavé ovšem je, že zde v druhé definici módy (z pohledu etiky) autor hovoří o estetickém hledisku módy, protože je navíc nadefinována jako „záliba v určitém druhu požitků.“¹²⁸ Avšak o estetickém hledisku se dále ve výkladu přímo nezmiňuje, nalezneme zde pouze jeden náznak, pod kterým by se estetické hledisko mohlo skrývat, a to v souvislosti s rozvojem módy. Rozvoj módy neboli její měnivost autor hesla spatřuje v bohatství a technickém pokroku, který má za následek zvýraznění estetického hlediska

Autor hesla tedy definuje módu jako zjev nové doby v rámci společnosti, a to tak že zrcadlí její ráz a má zde povahu přesného pravidla, při jeho nedodržení čekají jedince sociální sankce, tedy funguje jako zákon. Společnost, nikoli národ, je zde pro autora přímo základní jednotkou, prostřednictvím které uchopuje módu. Móda je dle něj výrazem celé společenské struktury, kdy se se změnou rázu společnosti mění i móda, kterou vytvářejí vrstvy nejvyšší.

---

¹²⁸ Heslo *Móda*. In: *Masarykův slovník naučný*. Svazek IV. Praha: Československý kompas, 1926, str. 999.

3.4. Nový velký ilustrovaný slovník naučný (NVISN)

Móda (lat. *modus*), životní formy, ať již se projevují tradicemi neb měnivými náladami a oblibami. Neomezeně vládne m. v šatech, ale žádný obor lidské činnosti nevymyká se vlivu m., ať již běží o pokrmy, obydlí, nábytek, dopisy, slavnosti ba mluví se i o módních filosofech, vědcích a umělcích, avšak zde má příchut' estetické i vědecké méněcennosti. M. se neprojevuje ve společnostech, které řídí se tradičními zákony. Zato u společenství volnější struktury vládne neomezeně bez ohledu na zdraví, pohodlnost, vkus. M. jako jev je zapříčiněna touhou po novosti, pokrokovosti, mezinárodnosti. Tím se i stalo, že m. zatlačila národní kroje a způsob života. Mezinárodním jevem stala se m. od času Ludvíka XIV., který udal styl pánského oděvu, který se napodobením rozšířil po Evr. Za revoluce franc. Nabyl obliby šat anglických protestantů, a od té doby udává tón pánské m. Anglie, dámské Francie (Londýn – Paříž). Ženy podléhají módě daleko více než muži. Rychlým vývojem evropského lidstva se děje, že móda probíhá v daleko větších variacích než u civilisovaných národů asijských, kde převládá tradiční způsob života. Ale rozpětím evropské moci i k národům těm i primitivním vzniká evropský způsob života. Pokusy obvinění národní kroje (Skotsko, Čechy, Německo) neměly zdu. – Dějiny módy jsou souběžné s dějinami mravů. Přísná m. španělská v XV. Století, veselá m. třicetileté války, slavnostní sloh Ludvíka XIV., titěrný kroj Ludvíka XV., občansky uměřený šat revoluce, eleg. Biedermeier, nestylovost způsobu měšťanského života v 19. Stol, a jednoduchý, volný šat poválečný jsou výsledkem duchovních, kulturních a estetických proudů, které ovládaly dotyčné doby. – Mimo to je m. důležitým činitelem národohospodářským reguluje výrobu, působí poptávku i nabídku+ změna módy ničí často celá odvětví řemesel a průmyslu (parukářství 18. Stol. a.j.); proto si zasluhuje pozornosti národohospodářských teoretiků i politiků.

V *Novém velkém ilustrovaném slovníku naučném* heslo *Móda* nalezneme v jeho XIII. svazku na straně 137, který vyšel roku 1932. Autor hesla je neznámý a není zde uvedený žádný odkaz na použitou či doporučenou literaturu. Celé heslo je popsáno deskriptivním způsobem. V tomto slovníku autor hesla uvádí původ slova móda z latinského „modus“, které nepřekládá. Jako první autor představuje definici módy a dále se zabývá i jednotlivými hledisky módy, které se vzájemně prolínají a jsou od sebe obtížně oddělitelné. Největší prostor dal autor hesla dle mého názoru sociologii, která je prostoupena estetikou, genderovým rozlišením, historií, a početným příkladům, které mají demonstrovat souběžnost dějin mravů s dějinami módy, ale je zde věnována pozornost také národohospodářskému hledisku.

Módu autor hesla definuje jako „životní formy ať již se projevují tradicemi neb měnivými náladami a oblibami.“¹²⁹ Módu tedy autor definuje jako neomezenou, protože tradice je svojí podstatou stálá a odporuje změně. Tradice a móda zákonitě stojí vůči sobě v opozici, avšak tato definice módy zahrnuje obojí. Hned v úvodní definici se autor s použitím

---

¹²⁹ Heslo *Móda*. In: *Nový velký ilustrovaný slovník naučný*. Svazek VIII. Ptaha: Nebeský a Beznoska, 1932, str. 137.

slova obliba dostává k estetickému hledisku módy, ale heslo *Obliba* ani *Libost* v *NVISN* nenalezneme.

Po nadefinování módy jako formy, autor definuje i jejího vymezení zájmu, tedy obsahovou část. Móda dle autora neomezeně vládne v šatech, ale má vliv i ve všech oblastech lidské činnosti. Co do obsahu autor módu navíc definuje rovněž jako neomezenou. Dále specifikuje obsah módy: „ať již běží o pokrmy, obydlí, nábytek, dopisy, slavnosti, ba i mluví se i o módních filozofech, vědcích a umělcích, avšak zde má příchut' estetické a vědecké méněcennosti.“¹³⁰ Zde se v zajímavém kontextu autor dostává k estetickému hledisku módy, když poukazuje na fakt, že pokud je někdo či něco hodnoceno jako módní, nemá opravdovou estetickou hodnotu.

Autor se dále zabývá vztahem společnosti a módy a píše, že móda se neprojevuje ve společnostech, které se řídí tradičními zákony. Kdežto v definici jsme se již dozvěděli, že móda se rovněž projevuje tradicemi. Autor dále ve výkladu módy v rámci společnosti pokračuje: „Zato u společností volnější struktury vládne neomezeně, bez ohledu na zdraví, pohodlnost, vkus.“¹³¹ Zde se tedy rovněž dostáváme k estetickému hledisku módy, autor dokonce používá termín vkus, který v tomto případě představuje samostatnou entitu nezávislou na módě, stejně tak jako pohodlnost či zdraví, které stojí k charakteru módy v protikladu. Vkus lze v tomto smyslu chápat dle mého názoru jako vkus dobrý, tedy jako stálý či neměnný, v *NVISN* totiž heslo *Vkus* není uvedeno.

Příčinu módy jakožto jevu autor shledává v novosti, pokrokovosti, mezinárodnosti. Tato obecná tendence, která se začala projevovat u společností, zákonitě způsobila zánik jejich národních krojů a způsobů života. Móda vznikla dle autora za Ludvíka XIV., který byl vzorem pánského oděvu. S nástupem módy jakožto mezinárodního jevu, i přes snahy o udržení, došlo k rozpadu národních krojů. Poté se zabývá rozšířením módy a tím je princip napodobování, jako tomu dle autora bylo za Ludvíka XIV. Následně tematizuje módu-oděv v souvislosti s jednotlivými společnostmi dle pohlaví. Nejdříve tedy udával tón Ludvík XIV., avšak za francouzské revoluce se stala oblíbenou móda anglických protestantů a od té doby udává dámskou módu Francie (Londýn-Paříž) a pánskou Anglie. Dle pohlaví také charakterizuje ráz jednotlivých mód a to tak, že ženy podléhají módě více jak muži. S nástupem módy jakožto mezinárodního jevu, i přes snahy o udržení, došlo k rozpadu národních krojů.

---

¹³⁰ Heslo *Móda*. In: *Nový velký ilustrovaný slovník naučný*. Svazek VIII. Ptaha: Nebeský a Beznoska, 1932, str. 137.

¹³¹ Tamtéž, str. 137.

Autor se následně vrací k proměnlivosti módy v rámci jednotlivých společností. Zde staví do opozice rychlý vývoj Evropy oproti civilizovaným národům v Asii. Evropou prochází vývoj v daleko větších variacích oproti Asii, kde převládá tradiční způsob života. Avšak vzápětí dodává, že i k civilizovaným a primitivním národům Asie proniká evropský způsob života. Móda tedy tradičním národům nevládne, ale začíná i sem díky rozšíření evropského způsobu života pronikat.

V tomto hesle se také autor zmiňuje o dějinách módy, ale uvádí je zde do souvislosti pouze s dějinami mravů, a pro ilustraci představuje několik konkrétních případů módy v určité době, kterou zde omezuje jen na módu-oděv. Obecně dle autora jsou dějiny módy „výsledkem duchovních, kulturních a estetických proudů, které ovládaly dotyčné doby.“¹³² Pro nás je tato zmínka velmi důležitá, protože se zde autor znovu soustředí na estetické hledisko módy. Estetické proudy zde autor uvádí jako jeden druh z výčtu osobitých proudů, které mají vliv na módu, nijak více je nepřibližuje, ale z jeho tematizování vyplývá, že jsou stejného rázu jako ona sama, nikoli opačného. Navíc v hesle *Estetika* je uvedeno, že estetika zkoumá zákony, kterými se řídí estetická záliba při svém vzniku a při svém trvání.¹³³

V závěru za důležitého činitele módy autor uvádí národohospodářství, protože móda je podle autora schopna ovlivnit celý trh, díky ní vznikají a zanikají i celá odvětví průmyslu a proto si dle autora zaslouží velkou pozornost národohospodářských teoretiků.

V obsahové části definice autor vyjmenovává různé oblasti, do popředí zde staví módu-oděv. Módu-normu od módy-oděvu autor ve výkladu hesla přímo neodděluje, ale móda-oděv je zde jednoznačně jednou z dominantních částí módy-normy, což je nastíněno rovněž v definici, kdy do popředí předmětů denní potřeby postavil autor šaty, kde móda vládne neomezeně. Móda-oděv slouží k demonstraci módy-normy četnými příklady a také o módě-oděvu hovoří v souvislosti s historií mód a jejímu genderovému¹³⁴ rozlišení v rámci vzorových společností a také se zmínkou o zatlačení národních krojů mezinárodním charakterem módy. Ve výkladu hesla móda autor hovoří o příchuti vědecké a estetické méněcennosti, která se týká osob, které jsou považovány za módní.

Jak již bylo zmíněno ve výkladu, autor hesla tematizuje módu nejprve z hlediska formy a poté se zabývá polem její působnosti. Forma i obsah módy jsou podle něj neomezené

---

¹³² Heslo Móda. In: *Nový velký ilustrovaný slovník naučný*. Svazek VIII. Praha: Nebeský a Beznoska, 1932, str. 137.

¹³³ Heslo Estetika. In: *Nový velký ilustrovaný slovník naučný*. Svazek VII. Praha: Nebeský a Beznoska, 1932, str. 96.

¹³⁴ Genderové hledisko chápu jako rozlišování dle pohlaví.

čili všudypřítomné. Módu definuje pomocí estetického termínu obliba. Oblastí, která je módě vlastní, je dle autora hesla společnost volnější struktury, kde může móda vládnout neomezeně a to i v rozporu se zdravím, pohodlím či vkusem. Heslo *Obliba* ani *Vkus* v NVISN nenalezneme, avšak z autorova tematizování se vkus jeví být stálý, podobný tomu, co Mukařovský chápe jako vkus dobrý, nikoli jako proměnlivý vkus dobový.¹³⁵ Novost, pokrokovost a mezinárodnost autor chápe jako příčinu tohoto jevu, pravděpodobně tedy jako příčinu měnivosti módy. V tomto kontextu je opět možné sledovat skryté estetické hledisko módy, protože s technickým pokrokem dochází k jeho zvýraznění. K poslednímu tematizování estetického hlediska se autor dostává, když hovoří o módě jako o výsledku estetických proudů. Estetické proudy je zde díky heslu *Estetika* v NVISN možné chápat jako něco, co má stejný charakter jako móda, tedy pomíjivý a měnivý, jedná se o proměny určující povahu libosti.¹³⁶

V tematizování módy si autor odporuje, píše, že móda se projevuje tradicemi, ale neprojevuje se u společností, které se řídí tradičními zákony. Vzhledem k tomu, že v jeho vymezování módy dle charakteru společností bychom mohli dojít k vysvětlení tohoto sporného bodu, autor hesla upozorňuje na fakt, že móda oblastem tradičních národů nevládne, ale začíná tam díky rozšíření evropského způsobu života pronikat.

---

¹³⁵ Heslo *Móda*. In. *Nový velký ilustrovaný slovník naučný*. Svazek XIII. Praha, str. 137.

¹³⁶ Estetické proudy tedy korespondují s výkladem estetické normy u Mukařovského.

3.5. Komenského slovník naučný (KSN)

Móda (lat. *modus*), životní formy, ať již se projevují tradicemi neb měnivými náladami a oblibami. Neomezeně vládne m. v šatech, ale žádný obor lidské činnosti nevymyká se vlivu m., ať již běží o pokrmy, obydlí, nábytek, dopisy, slavnosti ba mluví se i o módních filosofech, vědcích a umělcích, avšak zde má příchut' estetické i vědecké méněcennosti. M. se neprojevuje ve společnostech, které řídí se tradičními zákony. Zato u společenství volnější struktury vládne neomezeně bez ohledu na zdraví, pohodlnost, vkus. M. jako jev je zapříčiněna touhou po novosti, pokrokovosti, mezinárodnosti. Tím se i stalo, že m. zatlačila národní kroje a způsob života. Mezinárodním jevem stala se m. od času Ludvíka XIV., který udal styl pánského oděvu, který se napodobením rozšířil po Evr. Za revoluce franc. Nabyl obliby šat anglických protestantů, a od té doby udává tón pánské m. Anglie, dámské Francie (Londýn – Paříž). Ženy podléhají módě daleko více než muži. Rychlým vývojem evropského lidstva se děje, že móda probíhá v daleko větších variacích než u civilisovaných národů asijských, kde převládá tradiční způsob života. Ale rozpětím evropské moci i k národům těm i primitivním vzniká evropský způsob života. Pokusy obviniti národní kroje (Skotsko, Čechy, Německo) neměly zdu. – Dějiny módy jsou souběžné s dějinami mravů. Přísná m. španělská v XV. Století, veselá m. třicetileté války, slavnostní sloh Ludvíka XIV., titěrný kroj Ludvíka XV., občansky uměřený šat revoluce, eleg. Biedermeier, nestylovost způsobu měšťanského života v 19. Stol, a jednoduchý, volný šat poválečný jsou výsledkem duchovních, kulturních a estetických proudů, které ovládaly dotyčné doby. – Mimo to je m. důležitým činitelem národohospodářským reguluje výrobu, působí poptávku i nabídku+ změna módy ničí často celá odvětví řemesel a průmyslu (parukářství 18. Stol. a.j.); proto si zasluhuje pozornosti národohospodářských teoretiků i politiků.

Heslo *Móda* v *Komenského slovníku naučném* bylo vydané v roce 1938 v jeho VIII. Svazku a je zcela totožné s heslem v *NVISN*, nemá tedy smysl rozebírat stejné heslo znovu, pouze bychom se opakovali. Avšak oproti *KSN* je v této encyklopedii nadefinované heslo *Vkus*, a to jako „schopnost hodnotiti nedostatky a kvality uměleckých děl.“¹³⁷

---

¹³⁷ Heslo *Vkus*. In.: *Komenského slovník naučný*. Svazek X. Praha: Komenského slovník naučný, 1938, str. 480.

3.6. Příruční slovník naučný (PSN)

móda [franc., z latinského *modus* = míra, obraz, způsob], dočasná převaha nějakého charakteristického -> vkusu v určitém společenském prostředí. Projevuje se dílčími změnami vnějších kulturních forem s poměrnou společenskou závazností; v širším smyslu nestálá, rychle pomíjející obliba, popularita, založená obvykle na vnějším projevu; módní směry v umění (např. v poezii, malířství) i ve vědě (např. v lékařství).

Heslo *Móda* v *Příručním slovníku naučném* bylo vydáno roku 1966 v jeho III. svazku, kde jej nalezneme na straně 183. Tento slovník byl jako první vytvořen Encyklopedickým institutem ČSAV, který vydalo nakladatelství Academia. Autor hesla je neznámý, heslo je zde vyloženo bez jakýchkoli zdrojových referencí. Autor hesla začíná etymologickou stránkou slova, kdy uvádí, že slovo *móda* pochází z latinského slova „*modus*“, které zde rovnou překládá do češtiny jako míru, obraz, způsob. Heslo se v podstatě omezuje pouze na definici, autor zde podává dvě, ale hlouběji se nezabývá žádným z jejich charakteristických aspektů. Celkově je heslo představeno stručně a jako jediné v sobě zahrnuje odkaz na heslo jiné.

Autor hesla poprvé definuje módu přímo skrze estetické hledisko. Píše, že se jedná o „dočasnou převahu nějakého charakteristického vkusu v určitém společenském prostředí.“¹³⁸ V této definici nalezneme přímo odkaz na heslo *Vkus*, který je v této encyklopedii nadefinován takto:

„**vkus** 1. vypěstovaný cit pro krásu, ladnost a estetiku; 2. „soubor individuálních měřítek a hledisek aktuálně uplatňovaných při estetickém prožitku a při hodnocení objektů estet. zájmu. Je jevem historicky proměnlivým. Nejvýrazněji ovlivňují charakter v. dobové konvence, konvence společenských vrstev, stupeň umělecké zkušenosti a výchovy, meze individuálních dispozic a vnímavosti atd. V estetice 18. Stol. je zkoumání problematiky v. hlavním cílem estetiky.“¹³⁹

PSN heslo *Vkus* definuje dvojí způsobem, poprvé obecně, podruhé z hlediska individua. Jelikož se v této práci nezabýváme hlediskem individua, ale chápeme podle Mukařovského člověka jako tvora společenského, je nutné interpretovat definici jako obecnou a módu následně chápat jako dočasnou převahu nějakého charakteristického pocíťování krásy v určitém sociálním prostředí.

Definice dále zahrnuje postřehy k projevům a proměnám módy, které autor spatřuje v dílčích změnách vnějších kulturních forem, jež se proměňují dle společenských konvencí.

¹³⁸ Heslo *Móda*. In: *Příruční slovník naučný*. Svazek III. Praha: Academia, 1966, str. 183.

¹³⁹ Heslo *Vkus*. In: *Příruční slovník naučný*. Svazek IV. Praha: Academia, 1967, str. 709.

Definici hesla autor podává, jak sám uvádí, i v širším smyslu slova móda a to rovněž z estetického hlediska. Hovoří zde totiž o „rychle pomíjející oblibě, popularitě, založené obvykle na vnějším projevu.“¹⁴⁰

Závěrem se autor dostává k poli působnosti módy, k módním směrům, tedy k různým druhům oblib či charakteristickým vkusům v určitém společenském prostředí, které se dle něj projevují jak v umění, tak ve vědě. Dále uvádí rovněž konkrétní příklady, z umění jmenuje poezii a malířství, z věd lékařství. Z jeho tematizování tedy vyplývá, že pole působnosti módy je neomezené.

Autor hesla *Móda* v *PSN* se zabývá estetickým hlediskem, které je zde pro definování hesla móda dokonce stěžejní. Autor uvádí hned dvě definice módy, vzhledem k tomu, že o druhé hovoří jako o širší, lze o té první usuzovat, že je užší. I když to nikde přímo nezmiňuje, tak užší definice módy se zpravidla omezuje na módu-oděv. Pokud bychom zůstali u tohoto předpokladu, tak autor hesla nepřímo odděluje módu-normu od módy-oděvu. Avšak slovo oděv, oblečení, odívání či jakýkoli jiný ekvivalent tohoto slova zde nezaznívá. Definici autor zobecňuje na vnější kulturní formy, kterým třeba oděv záměrně nevyzdvihuje, došly jsme tedy k závěru, že zde přímo neodděluje módu-normu od módy-oděvu.

Heslo *Móda* je zde nadefinováno dvěma způsoby, v užším a širším slova smyslu, v obou smyslech hraje důležitou roli estetické hledisko. Ani v jednom z nich autor hesla neopomíná proměnlivost módy, tematizuje ji v souvislosti s pomíjivostí a dočasnou převahou společenské konvence neboli normy. Lze říci, že i v užším pojetí je móda vymezována stále poměrně abstraktně a široce a to pomocí slova vkus, ke kterému autor v definici módy přímo odkazuje. Autorovo chápání hesla *Módy* v *PSN* je poté dle mého názoru možné interpretovat jako dočasnou převahu nějakého charakteristického pocíťování krásy v určitém sociálním prostředí. Při širším definování módy autor heslo použil estetické termíny obliba a záliba. Dozvídáme se zde i o činitelích, které nejvýrazněji ovlivňují charakter vkusu. Těmito činiteli jsou mimo jiné dobové konvence a konvence společenských vrstev. Heslo *Móda* v tomto případě jako jediné z vybraných hesel v sobě zahrnuje odkaz na heslo další.

---

¹⁴⁰ Heslo *Móda*. In: *Příruční slovník naučný*. Svazek III. Praha: Academia, 1966, str. 183.

3.7. Ilustrovaný encyklopedický slovník (IES)

móda [fr.], dobově někdy i místně podmíněná podoba a úprava předmětů denní potřeby, zej. Oblékání, dočasná převaha nějakého charakteristického vkusu v určitém spol. prostředí. V širším smyslu nestálá, pomíjivá obliba něčeho, záliba pro něco.¹⁴¹

V *Ilustrovaném slovníku naučném* je heslo *Móda* uvedeno na straně 554, v jeho II. svazku z roku 1981. Autor hesla zde není uveden, zrovna tak jako není uvedena jakákoli další doporučená ani použitá literatura. Celé heslo je podáno deskriptivním způsobem. Autor hesla uvádí, že slovo móda pochází z francouzštiny, neuvádí navíc ale konkrétně žádné slovo, ze kterého se pojem móda vyvinul. Následně autor podává pomocí tří definičních vět dvě definice módy. Na tyto definice je heslo omezeno, není dále rozvedené. Autor zde nevěnuje žádným dílčím aspektům módy.

Autor hesla nejprve definuje módu jako podobu a úpravu předmětů denní potřeby s ohledem na dobu a místo. Z předmětů denní potřeby zde autor klade důraz na oděv. Poté ještě k první, logicky užší definici dodává, že móda je „dočasná převaha nějakého charakteristického vkusu v určitém spol. prostředí.“¹⁴² Avšak heslo *Vkus* v této encyklopedii nenajdeme. Závěrem autor podává druhou definici. Píše, že se jedná o definici v širším slova smyslu, je zde opět uplatněno estetické hledisko. Konkrétně zde o módě uvádí, že je „V širším smyslu nestálá, pomíjivá obliba něčeho, záliba pro něco.“¹⁴³ Heslo *Obliba* ale v *IES* rovněž není uvedeno.

Pokud autor hesla druhou definicí o módě pojednává v širším významu, tak první definice musí být logicky užší. První definiční věta ve výkladu hesel je zpravidla obecná, v *IES* je móda první definiční větou vyložena jen pomocí předmětů denní potřeby, a to s důrazem na oděv. S ohledem na tento předpoklad je příznačné, že móda je nejčastěji chápána právě ve smyslu móda-oděv. Módu-normu od módy-oděvu zde autor od sebe odděluje, ale první věta definice, která je užší, neomezuje módu jen na módu-oděv.

Autor uvádí dvě definice vkusu, užší a širší, v obou případech definuje módu pomocí estetického hlediska. Užší definice vysvětluje módu pomocí estetického termínu vkus, který je zde zásadní pro vysvětlení celého hesla, ale jako samostatné heslo *Vkus* navíc ve slovníku

---

¹⁴¹ Heslo *Móda*. In: *Ilustrovaný encyklopedický slovník*. Svazek II. Praha: Academia, 1981, str. 554.

¹⁴² Tamtéž, str. 554.

¹⁴³ Tamtéž, str. 554.

nenalezneme. Zmínka o něm se zpravidla neobjevuje ani v heslech jemu příbuzných. V IES nenajdeme o vkusu zmínku ani v hesle *Krásno*¹⁴⁴ a v hesle *Estetika*¹⁴⁵ je vkus zmíněn jen v rámci historických proudů estetiky, a to konkrétně v souvislosti s „etickou školou“ v Anglii, Shaftesbury, H. Home, F. Hutcheson, E. Burke, kteří na něj kladli důraz, a spolu s citem, přirozeností a „účelnou dokonalostí“ jej považovali za symptom krásy. V širším pojetí autor hesla použil termíny oblíba a záliba. Jako samostatná hesla je v IES rovněž nenalezneme. Zásada uzavřenosti informační kruhu encyklopedie je v tomto případě porušena, takže i informační hodnota hesla je snížena. Toto heslo móda je navíc nejstručnější ze všech námi vybraných encyklopedií.

---

¹⁴⁴ Heslo Krásno. In: *Ilustrovaný encyklopedický slovník*. Svazek II. Praha: Academia, 1981, str. 239.

¹⁴⁵ Heslo Estetika. In: *Ilustrovaný encyklopedický slovník*. Svazek I. Praha: Academia, 1980, str. 603.

3.8. Malá československá encyklopedie (MČE)

móda [fr.], dobově, někdy i místně podmíněná podoba a úprava předmětů denní potřeby, zejména oblékání; dočasná převaha nějakého charakteristického vkusu v určitém společenském prostředí. V širším smyslu nestálá pomíjivá obliba něčeho, záliba pro něco. – Zač. oděvní kult. Spadají do 5.tis. př.n.l., kdy vznikly zákl. eg. A mezopotámské civilizace. Vznikl kladený, nešitý šat, aranžovaný z pravoúhlých kusů látek bavlněných, lněných, vlněných, výjimečně hedvábných, používalo se též kožešin jako stavovského odznaku panovníka či kněze. Kladený oděv řec. a řim. Světa (chiton, tunika, tóga) přežíval dlouho do doby časného středověku. Příchod Keltů a Germánů znamenal vítězství kožešiny jako oděvního materiálu a trvalou součástí mužského oděvu se staly kalhoty. V době gotiky byl dovršen vývoj tvarování oděvu, které vyžadovalo náročný řemeslný proces (náročné střihy, tvarové i barevné kombinace materiálu). Ve 13. St. se na utváření oděvu podílel zejm. rytířský stav, který jej obohatil o prvky orientálních krojů; od 14. Stol. se výrazně uplatňovalo měšťanstvo, stupňující nádheru odívání. S nástupem renes. se oděv uvolnil (zejm. v Itálii) a opět přiznával přirozené proporce těla; došlo též k výraznému rozlišení oděvů jednotlivých zemí (v Německu převažovala zdobnost, ve Španělsku se zrodila dvorská móda), Špan. Ceremoniální oděv se později rozšířil do celé Evropy (např. v Holandsku přežívalo škrobené okruží až do 17. St.), některé prvky převzal i oděv měšťanský a špan. rezidua lze sledovat také v krojích lid. V době třicetileté války ovlivnilo oblečení vojáků, jehož styl byl ve své uvolněnosti reakcí na španělskou módu, oděv celé spol. V době Ludvíka XIV. vznikl nejokázalejší dvorský kroj v Evropě, přesto se jeho vypasovaný kabát stal přímým předchůdcem mužského saka. Dobu regentství 1715-23, která představovala zkomornění dvorské okázalosti ludvíkovské, vystřídalo rokoko s výstředními krinolínami. Fr. Revoluce vnesla do mužského oděvu ve střihu i barevnosti definitivně rysy civilismu (frak), ženský oděv se přiblížil antice (chemise). Poslední dvorský styl vznikl v období vlády Napoleonovy (direktorium, empír). Doba restaurace vnesla do mužského i ženského oblečení opět větší prostotu. Obecný slohový rozklad a návrat k hist. stylům poznamenal v době biedermeieru zej. Ženský oděv, který stupňoval jeho náročnost k druhému rokoku přímým zdokonalením krinolíny (jejím tvůrcem byl Ch.F.Worth, 1852-1895, jeden ze zakl. tradice haute-couture). Mezi 1870-1890 vznikala turnýra a proměňovala se do různých siluet. V době secese, kdy se na tvorbě oděvu podíleli i výt. umělci (H. van de Velde), se definitivně prosadila reforma oděvu (odstranění korzetu, zjednodušení prádla); nově se navrhoval oděv pro různé příležitosti (pracovní). V době mezi dvěma svět. Vádkami byla poprvé v historii zkrácena ženská sukně ke kolenům (á la garconne) a došlo k emancipaci celého oděvu. Po 2.světové válce se začali výrazně uplatňovat módní tvůrci s individuálními styly (Ch.Dior 1905-1957), ale rovnocenně se v současné době podílejí na oděvním stylu i boutiques a oděvní prmysl. V.t. barevnou ilustrační přílohu.¹⁴⁶

Heslo *Móda* v *Malé československé encyklopedii* nalezneme na straně 291, v jeho IV. svazku vydaným v roce 1986. Autor hesla je neznámý a žádná doplňující informace k použitým nebo doporučeným zdrojům zde není uvedena. Celé heslo je podáno deskriptivním způsobem. Neznámý autor zde uvádí, že etymologický původ slova móda je francouzský. Následně autor podává dvě definice módy pomocí tří definičních vět, které jsou

¹⁴⁶ Viz Obrázková příloha.

zcela totožné s předešlého hesla *Móda v PSN*, takže se jím znovu nebudeme zabývat. Pokus dohledat v tomto slovníku heslo *Vkus* byl opět marný. V *MČE* toto heslo není. Toto heslo *Móda* však není omezeno jen na definice, autor se vcelku detailně zaměřil na historický vývoj oděvní kultury. Co se týče rozsahu, definice módy je vzhledem k druhé části hesla v poměru zhruba 1:12.

V druhé část hesla autor ve většině případů věnuje zanedbatelnou pozornost materiálu, střihu a barevnému řešení oděvu, soustředí se spíše na charakter historických a geografických souvislostí. Každé období a oblast vykládá v jejich specifikách, hovoří například o dobovém pokroku a s ním související změně oděvu a také o tom, kdo v jaké době udával tón módy. Je zde popsán Egypt, Mezopotámie, Řecko, Řím, příchod Germánů a Keltů, gotika, 13. století. a 14. století, které autor hesla popisuje jako století „stupňující nádheru odívání“¹⁴⁷. Zabývá se dále dobou renezanace. V závislosti s ní autor hovoří o Německu, v jehož módě převažovala zdobnost. Poté charakterizuje dobu třicetileté války a hned poté uvádí, že „nejokázalejší dvorský kroj v Evropě“ vznikl za dob Ludvíka XIV. Následuje výklad o módě v době regentství (1715-23), kterou vystřídalý výstřední krinolíny v dobách rokoka. Věnuje se také době Francouzské revoluce, době empirie za vlády Napoleona, době restaurace, kterou spojuje s větší prostotou. Poté následuje *biedermeier*, CH. F. Worth (1825-1895), a doba *turnýry*.¹⁴⁸ Autor dále uvádí, že se na tvorbě secesního oděvu podíleli i výtvarní umělci, zde přímo uvádí jméno H. van den Velde.¹⁴⁹ Neopomíná ani secesi, období mezi dvěma válkami a po Druhé světové válce, konkrétně zde autor hesla uvádí Christiana Diora žijícího v letech 1905-1957. Závěrem hesla autor pojednal i o současné době.

Módu-normu od módy-oděvu v hesle nepřímě odděluje, protože podává dvě definice, širší a užší. Užší vymezuje v rámci předmětů denní potřeby, nezužuje ji sice tedy konkrétně na módu-oděv, ale ten dozajista mezi předměty denní potřeby spadá, navíc je zde jako příklad vypichuje termínem oblékání. Tyto dvě definice jsou zcela totožné s definicemi v hesle *Móda v PSN*, takže i závěry z nich vyplývající budou stejné. V převážné většině hesla se autor věnuje jen módě-oděvu, zabývá se jím totiž uceleně v historii módy a to především jejími zásadními vývojovými mezníky, co jen prostor v encyklopedii dovolil.

---

¹⁴⁷ Heslo *Móda*. In: *Malá československá encyklopedie*. Svazek IV. Praha: Academia, 1986, str. 299.

¹⁴⁸ Český „honzík“ je vycpávka sukni z koňských žíní, která se přivazovala vzadu na pase, který byl těsně stažený korzetem. Viz: heslo *Dějiny odívání v Evropě*.
http://cs.wikipedia.org/wiki/D%C4%9Bjiny_od%C3%ADv%C3%A1n%C3%AD_v_Evrop%C4%9B.

¹⁴⁹ Henry van de Velde (1863-1957) byl belgický malíř, návrhář a architekt. Tvořil návrhy nábytku, kovových předmětů, textilií a knižních vazeb. Byl jedním z představitelů hnutí *Art and Crafts*.
Viz: heslo *Henry van den Velde*. http://cs.wikipedia.org/wiki/Henry_van_de_Velde.

Estetickému hledisku se autor hesla věnuje v definování módy v první části hesla, a to v obou definičních větách. V první používá estetický termín vkus, v širší definici pak termín obliba a záliba, které jsou již rozebrány v předchozím oddílu, proto se touto částí výkladu nebudeme znovu zabývat, ale i v druhé historické části nalezneme estetické popisy jako „stupňující nádhera odívání“¹⁵⁰ za dob Ludvíka XIV či „zdobnost“¹⁵¹ v dobách renezanace v Německu. Autor hesla není v používání estetických přívlastků zdrženlivý. Je zřejmé, že v každé době byl oděv (ačkoli je charakterizován jako skromný či umírněný nebo naopak jako náročný, zdobný i ceremoniální) hodnocen jako krásný nebo je alespoň považován za vrcholný projev estetická v pozitivním slova smyslu.

---

¹⁵⁰ Heslo Móda. In: *Malá československá encyklopedie*. Svazek IV. Praha: Academia, 1986, str. 299.

¹⁵¹ Tamtéž, str. 299.

3.9. Všeobecná encyklopedie (Diderot)

Móda 1. Dobově, někdy i místně podmíněná podoba a úprava předmětů denní potřeby, zejména oblékání. Vyznačuje se dočasnou převahou určitého vkusu a estetického hodnocení v daném sociálním prostředí: na jednotlivce může vykonávat silný sociální tlak směřující k jejímu přijetí. Není univerzálním jevem, neboť existují společnosti (zejména tradiční, dlouhodobě stabilizované, pomalu se vyvíjející, v kterých platí přímá a neměnná pravidla chování. Sociologicky chápána a) jako forma kolektivního chování; b) kulturní element a významný faktor zprostředkující společenské změny; v tomto smyslu móda považována za výraz inovace, nového tvůrčího nápadu, který do určité míry porušuje dosavadní sociální normy; Společenským paradoxem je, že móda nutí jedince vyznávat a praktikovat hodnoty módou všeobecně diktované a zároveň uspokojuje jeho touhu po odlišení; 2. V širším smyslu nestálá pomíjející obliba, popularita založená převážně na vnějším projevu; módní směry v umění ve vědě i v praktickém životě. Z latinského *modus* (míra, obraz, způsob).¹⁵²

Ve *Všeobecné encyklopedii*, která byla vydána v nakladatelství Diderot, proto je tak také často nazývána, nalezneme heslo *Móda* na straně 210 v V. svazku z roku 1999. Autor hesla je neznámý, ve slovníku je sice zveřejněný seznam odborníků, kteří na encyklopedii pracovali, ale nejsou u nich uvedeny jejich specializace. Heslo není doplněno o použitou ani doporučenou literaturu. Heslo je podáno deskriptivním způsobem. Autor heslo systematicky člení, definuje módu v několika jejích významech, a to celkem čtyřikrát. Heslo se ale neomezuje pouze na výčet definic z jednotlivých úhlů pohledu, nýbrž je i dále rozlišuje. Nejprve podává obecnou definici, kterou ještě rozvádí z pohledu sociologie. Dodává zde další dvě definice módy a navíc definuje módu v širším slova smyslu. Závěrem je heslo doplněno o etymologický význam slova móda, o kterém autor hesla konstatuje, že pochází z latinského slova „*modus*“, které se překládá jako míra, obraz či způsob.

Hned v první definiční větě se dozvídáme totéž, co ve dvou předchozích encyklopediích, tedy v *IES* (1981) a v *MČE* (1986). Autor zde opět hovoří o dobově a někdy i místně určené podobě a úpravě předmětů denní potřeby, a to především v oblékání. Autor dále pokračuje: „Vyznačuje se dočasnou převahou určitého vkusu a estetického hodnocení v daném sociálním prostředí: na jedince může vykonávat silný nátlak směřující k jejímu přijetí.“¹⁵³ Zde se heslo od předchozích ve výše zmíněných encyklopediích odlišuje, protože autor hesla zde použil hned dva estetické termíny, vkus a estetické hodnocení, ale v základu heslo zůstává stejné.

Pokud nahlédneme do hesla *Vkus* v tomto slovníku, dozvíme se, že je to estetická

¹⁵² Viz Obrázková příloha.

¹⁵³ Heslo *Móda*. In: *Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích*. Svazek V. Praha: Diderot, 1999, str. 210.

kategorie, která vyjadřuje smysl pro pozitivní stránku estetického a která je vysvětlena jako „schopnost člověka hodnotit a posuzovat estetické jevy (rozlišovat krásu a ošklivost soulad a nesoulad atp.)“¹⁵⁴ a celkově se orientovat v oblasti estetiky. Vkus dle autora tohoto hesla není dostačujícím měřítkem estetické hodnoty, a to zvláště ne v umění.¹⁵⁵ Z hesla estetického se dále dozvíme, že kladné estetické hodnocení koresponduje s pojmem krásy.¹⁵⁶ Autor hesla *Krásy* v této encyklopedii uvádí, že se jedná o estetickou kategorii, vyjadřující mimo jiné něco výjimečného a mimořádného, co je spojeno s obdivem a úžasem a je nejvyšší estetickou hodnotou.¹⁵⁷ Z výše uvedeného vymezení vkusu a estetického hodnocení o módě vyplývá, že se vyznačuje něčím, co je v určité době na určitém místě považováno za krásné a je i diktátem pro své sociální prostředí.

Autor hesla *Módy* nepovažuje módu za univerzální jev. Přímo zde konstatuje, že se nevyskytuje všude, protože existují společnosti, které definuje jako tradiční, dlouhodobě stabilizované a pomalu se vyvíjející. A tyto společnosti mají svá jasná a neměnná pravidla chování, která nepodléhají módě.

Autor následně tematizuje pojem módy přímo v rámci sociologie. Nejprve ji definuje A) jako způsob chování společnosti a poté B) jako kulturní prvek a významný ukazatel změn ve společnosti a v tomto smyslu je pak dle autora módy projevem inovace, „nového tvůrčího nápadu, který do určité míry porušuje dosavadní sociální normu.“ Uvádí zde dokonce, že módy má charakter paradoxu, na jedné straně nutí jedince řídit se hodnotami, které diktuje všem stejně, ale je jimi zároveň schopna uspokojit touhu jedince odlišit se od ostatních.

Na konvi výkladu uvádí autor hesla další definici, kterou chápe jako definici módy v širším slova smyslu. Tato definice je zcela totožná s definicí módy v širším slova smyslu v *PSN* z roku 1966. Hovoří zde tedy o módě jako o „nestále pomíjivé oblíbenosti, popularitě, založené převážně na vnějším projevu“¹⁵⁸ a udává zde opět, že módní směry existují v umění, vědě i v běžném životě.¹⁵⁹ Rozšiřuje tak pole působnosti módy na neomezené.

Módu-normu od módy-oděvu autor hesla přímo neodděluje, o módě totiž nehovoří pouze jako o oděvu, ale k tomuto oddělení směřuje. Módu v první definici autor vztahuje na celou úpravu předmětů denní potřeby, z nichž ale vyzdvihuje přímo oděv. Tato definice je tedy logicky užší. V druhé definici módy se autor hesla zabývá módou v širším slova smyslu,

---

¹⁵⁴ Heslo Vkus. In: *Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích*. Svazek VIII. Praha: Diderot, 1999, str. 189.

¹⁵⁵ Tamtéž, str. 189.

¹⁵⁶ Heslo Estetické. In: *Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích*. Svazek II. Praha: Diderot, 1999, str. 104.

¹⁵⁷ Heslo Krásy. In: *Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích*. Svazek IV. 1999, str. 326.

¹⁵⁸ Heslo Módy. In: *Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích*. Svazek V. Praha: Diderot, 1999, str. 210.

¹⁵⁹ Tamtéž, str. 210.

lze tedy říct módou-normou.

Podstatně větší pozornost autor hesla věnuje první definici. V obou klíčových definicích módy ale definuje módu pomocí estetického hlediska. V prvním případě hovoří o dočasné převaze určitého vkusu a estetického hodnocení, která autor hesla od sebe odlišuje, protože z hesel *Krása* a *Estetično* se dozvíme, že naplnění vkusu není naplněním estetického hodnoty, protože vkus není schopen poznat nejvyšší estetickou hodnotu, kterou je krása, jež koresponduje s naplněním estetické hodnoty. V druhém případě autor definuje módu jako oblibu založené na vnějším projevu. Nepřímo se autor hesla dostává k estetickému hledisku, když o módě píše ze sociologické perspektivy a uvádí, že je výrazem inovace a pokroku.

Dále definuje módu jako ukazatel změny a proměnlivý zákon, který udává co je právě krásné. Důsledkem toho, že je tento zákon proměnlivý, se sám do určité míry porušuje. Je navíc paradoxní, protože určuje diktát pro všechny ve společnosti a zároveň umožňuje, aby se prostřednictvím ní každý jedinec odlišil. Autor zde také upozorňuje zde také na fakt, že móda není univerzální jev, protože neplatí pro každou společnost. Ale ve společnosti, kde se objevuje, je ale její pole působnosti neomezené. Autor hesla přejímá dvě definice z předchozích slovníků, definice hesla tedy není zcela původní, je částečnou kompilací čerpající z *IES*, *MČE* a *PSN*.

3.10. Universum, všeobecná encyklopedie (Univerzum)

Móda, jeden z velmi citlivých indikátorů proměň estetického cítění; reaguje na politické, hospodářské a kulturní podněty. Po dlouhá staletí její vzhled určují především příslušníci vládnoucích vrstev, později také společnost měšťanská. M. osciluje mezi charakterem demokratickým (ant. Řecko) a přísným rozdělením podle stavovské příslušnosti (střív.). Ve všech historických epochách odráží vztah morálky a náboženství, ten určuje také míru odhalení a skrytí ženského těla, míry, tvarování a deformace postavy v mužské i ženské módě. V průběhu staletí lze sledovat pokusy jednotlivců, usilujících o individuální způsob oblékání (vládci, významné osobnosti veřejného života, slavní herci atd.) ve snaze vymanit se masové módnosti – to je jev stále aktuální i v nové době.

1 Egypt

V egyptské, přísně hierarchicky uspořádané společnosti vznikly nemnohé základní typy kladeného, nešitého oděvu, který se liší jen použitým materiálem a výzdobou. To platí stejně pro mužskou bederní zástěrku (vlevo), jako pro ženský košilový oděv (vpravo).

2 Antika

Ideály řeckého umění, prostota a harmonie, jsou závazné také jako oděv. Chiton a jeho ženská varianta peplos (vpravo), je základním nešitým, volně aranžovaným, přepásaným oděvem. Velmi umně aranžovaný plášť – toga Římanů (vlevo) je viditelným znamením římských občanů

3 Pozdní gotika (14-15. st.)

Móda se v tomto období definitivně odpoutala od antické tradice, oděv je výsledkem náročné krejčovské práce, tvarovaný těsně na tělo. Ženy oblékají dekoltovanou robe s těsným živůtkem, výrazně vyznačeným pasem a s vlečkou, muži tvarovaný a vycpávaný kabátec s krátkými šosy, zdůrazněnými rameny a také útlým pasem. Doplnky tvoří zobákové boty, u žen henin (hrotitý, jednoduchý nebo dvojitý vycpávaný čepec se závojem), u muže turbanovitá čapka nebo klobouk. Na utváření m. se vedle šlechty podílí již také měšťanstvo

4 Renesance (16. st.)

V tomto období se liší oděv zemí, v nichž vládnu reformační ideje od těch, kde se naplno prosazuje duch renesance; používají se stejně kvalitní a drahé látky (sukno, hedvábí) zejména mužský oděv je však střídmější. Základem mužského oděvu wams (předchůdce saka), krátké kalhoty prodloužené punčochami, baret a plášť. Ten sahá buď po kolena, nebo po kotníky (Lutherova šuba), je soukenný podšitý kožešinou. Měkká silueta ženského oděvu, respektující přirozené proporce, má živůtek s dekoltaží a rozšířenou sukni

5 Španělská móda (2. pol. 16. -17. st.)

Na absolutistickém španělském dvoře, centru protireformace, vzniká okázalá dvorská móda, kterou záhy napodobila celá Evropa. Muži nosí vycpaný wams, krátké vycpávané kalhoty, krátký plášť a kord, ženy těsný živůtek potlačující poprsí, sukni kuželovitě rozšířenou a vystuženou – je to první krinolína evropské módy. Muži i ženy akcentují oděv ušitý z těžkých vzorovaných látek tmavých barev, protkávaných kovem a doplněný bílým naškrobeným okružím.

6 Baroko (17. až poč. 18. st.)

Barokní móda vznikala na dvoře francouzského krále Ludvíka XIV. a byla napodobována v celé Evropě s ještě větší intenzitou než móda španělská. I když šlo o módu dvorskou, okázalou a nákladnou, šíří se do všech společenských vrstev, které si ji mohli poříditi. Mužský oděv sestává z třírohého klobouku, kabátce–jusaucorps (tvarovaného přesně na tělo), krátkých kalhot s punčochami, uzavřených bot a mohutné alonžové paruky. Ženy mají robe s těsným, dekoltovaným živůtkem a rozšířenou často dvojitou sukni, typickým účesem jsou vysoko vyčesané vlasy, zdobené stužkami–fontange. Ozdobami jsou krajky a prýmky

7 Rokoková móda

M. tohoto období zjemní barevnost, opustí alonžovou paruku ve prospěch menší, pudrované paruky mužů a žen, ženská roba dostává mohutnou krinolínu proměňujících se tvarů

8 Empír (konec 18.-poč.19.st.)

Francouzská revoluce určila závazná pravidla pro oděv tří stavů – šlechty, měšťanstva a kléru. Vedle toho vznikl i první „styl ulice“ – oděv revolucionářů. Pro muže představuje tato doba počátek civilního, střídmého oblečení, sestávajícího z fraku, vesty dlouhých kalhot a pláště – raglánu; doplňky jsou cylindr, volně uvázaný šátek pod krkem a hůl. Ženy okouzleny antickými ideály, přijímají košilový oděv podobný antické tunice z lehké, často transparentní látky, jehož nezbytným doplňkem je kašmírový šál a ploché boty bez podpatku.

9 Biedermeier (1820-40)

Vzniká móda jako projev solidní, poklidné měšťanské společnosti, akcentující hodnoty rodinného života. Mužský oděv se dále zjednodušuje, jeho jedinou ozdobnou je složitě vázaná kravata (Vatermörder), doplňky vysoký cylindr a elegantní hůlka. Náročnější je oděv ženy, které reprezentuje společenské postavení i bohatství svého muže. Typický je složitý účes s loknami, přikrytý čepcem, těsný živůtek se zvýrazněnými rukávy, útlý pas a rozšířená sukně, stejně jako lehčí, také jemně vzorované tkaniny.

10 Secese (1890-1910)

Prudkou industrializací provázejí rychlé zvraty politické i kulturní. Ženy se domáhají svých práv, jejich emancipační snahy se projevují také v módě – reformní oděv odstraňuje korzet, vytváří volnou linii bez vyznačeného pasu, jeho ozdobou je kombinace různých materiálů a rozměrné klobouky. Mužský oděv prochází nevýraznými proměnami.

11 Dvacátá léta 20. st

Konec 1. světové války urychlil revoluci ženské módy. Definitivně se zkracuje sukně, ustříhnou vlasy, elegantní je typ á la garconne (chlapecký), sportovní, s opálenou pleť. Vzniká velký rozdíl mezi tímto civilním oblečením a monděnějším večerním. Muži nosí oblek, sestávající ze saka, vesty, kalhot a volného pláště – ten se mění jen v detailech. Doplňkem je vzorovaná kravata, šála a plstěný tvarovatelný klobouk.

12 1945-70

Po 2. Světové válce dochází ke zrychlenému střídání módních směrů. Amerika vnáší do odívání nové materiály (nylon). Diorův new look se stává masově přijímanou první poválečnou linií, která prodlužuje širokou sukni do půli lýtek, podkládá ji spodničkou, opět akcentuje útlý pas. Z Anglie se šíří móda mini, její iniciátorka Mary Quantová, za ni dostává řád britského impéria. K uvolnění mužské módy přispívá populární skupina Beatles. Až do konce 60. let určuje jednotlivé módní linie pařížská haute couture.

13 1970-2000

V posledních třech desetiletích 20.st. vystřídá módní diktát, určený pro každou sezónu pařížskou haute couture, individuální přínos výrazných módních tvůrců. Ti čerpají inspiraci pro své návrhy v minulosti (i nedávne – např. 20. až 50. léta), v národních oděvech (Mexiko, Čína, Rusko aj.) a dávají vstupovat do svých kreací i „módě ulice“ (různé formy nahé módy, prádlo jako svrchní ošacení apod.). Vedle evropských tvůrců se prosazují návrháři japonští, např. Issey Miyake (na obr.) s velkým smyslem pro materiály a velkorysá řešení.¹⁶⁰

Heslo *Móda v Universu, Všeobecné encyklopedii* nalezneme na straně 166, v jejím VI. díle z roku 2001. Autor hesla je neznámý. Heslo není doplněné o použitou ani doporučenou

¹⁶⁰ Viz Obrázková příloha.

literaturu. Celé heslo je podané deskriptivním způsobem a je graficky rozdělené na 14 částí. V první části se autor hesla zabývá módou obecně, nejprve ji jednou větou definuje a poté definici rozvádí. Ve zbylých třinácti částech autor hesla poměrně podrobně popisuje historické proměny vzhledu módy v Evropě. Etymologie slova móda zde není uvedena.

Autor zde definuje módu takto: “jeden z velmi citlivých indikátorů proměn estetického cítění.; reaguje na politické, hospodářské a kulturní podněty,¹⁶¹ tedy pomocí estetického hlediska. V hesle *Vkus* se poté v tomto slovníku dočteme, že souhrn pravidel či prvků estetického cítění jedince, který je obvykle odvozený od stávajícího dobového stylu či módy definuje vkus. Dále o vkusu píše, že je klíčovou kategorií módy, užitého umění, který do značné míry podléhá subjektivismu, ale balancuje vždy také na pomezí dobové (eventuálně nějakou autoritou určované) estetické normy a hodnoty.¹⁶²

Následně se autor hesla zabývá otázkou, kdo určuje módu, a v závislosti na tom módu charakterizuje. Uvádí, že módu určují především nejvyšší vrstvy a později i měšťané a to v souladu s charakterem společnosti. Móda dle autora osciluje mezi demokratickým charakterem, příkladem uvádí antické Řecko a přísným rozdělením do stavů, které dle autora panovalo například ve středověku. Nicméně o módě jako takové tvrdí, že byla vždy odrazem náboženství a morálky. Tyto dva fenomény dle autora hesla určovala míru odhalení nebo skrytí ženského těla i míru tvarování, která vedla i k deformacím postav mužských i ženských.

. V závěru první části hesla autor tvrdí, že v každé historické epoše i v současnosti se najdou jednotlivci, kteří se ve společnosti, která se masově řídí módou, snaží oděvem individuálně odlišit. Uvádí zde konkrétně vládce, významné osobnosti veřejného života a slavné herce. Více ale tento fakt nespecifikuje.

Zbylých třináct částí hesla je popisem módy-oděvu, jeho proměn v historických epochách od nejstarších civilizací (Egypta, Mezopotámie) až po současnost. Každé proměně módy autor hesla módy věnuje jednu část hesla. Při popisu oděvu, který byl v rozebírané době módní, charakterizuje nejdůležitější rysy, většinou ale hovoří o střihu a materiálu, někdy i o barvě, a v závislosti na nich sleduje vývoj jednotlivých částí oděvu. U každého hesla potom vykládá mužský a ženský oděv zvlášť. Každý probíraný oděv je přímo vedle textu ilustračně zpracován. Výklad omezuje na Evropu, s výjimkou prvního hesla.

Módu-normu od módy-oděvu autor hesla nepřímou odlišuje, protože módou-normou se

---

¹⁶¹ Heslo *Móda*. In: *Universum, Všeobecná encyklopedie*. Svazek VI. Praha: Odeon, 2000, str. 210.

¹⁶² Heslo *Vkus*. In: *Universum, Všeobecná encyklopedie*. Svazek X. Praha: Odeon, 2000, str. 634.

vůbec nezabývá. Jeho definici by sice bylo možné vztáhnout i na módu-normu, ale dle charakteru hesla, kde se omezuje pouze na toto vymezení, tedy na módu-oděv, usuzují, že definice není nijak rozšířena za hranice módy-oděvu, v rámci níž je vyloženo celé heslo.

Pomocí estetického hlediska je zde nadefinována móda, autor v definici použil termín „estetické cítění“¹⁶³, který je v tomto slovníku vyložen jako vkus, který podléhá subjektivismu, ale balancuje na pomezí estetické normy a hodnoty. Móda je sice definována pomocí estetického hlediska, ale ve výkladu se k estetice autor již nikde více nedostává.

Módu vykládá v souvislosti s politickým, kulturním a sociologickým hlediskem jako vnější projev charakteru společnosti určité doby. Ale vzhled módy se pak dle autora odvíjí od etických a náboženských názorů panujících v době, ovlivňuje míru zahalení a tvar oděvu. V hesle jednoznačně převládá hledisko historické, vzhledem k počtu částí hesel přibližně v poměru 13:1. I přes značné odlišnosti každé z historických epoch, o módě-oděvu vykládá, že mají společné, že se v každé době významní jedinci snaží odlišit od módy, která je v té době aktuální a příznačná pro masu.

---

¹⁶³ Heslo Móda. In: *Universum, Všeobecná encyklopedie*. Svazek VI. Praha: Odeon, 2000, str. 210.

ZÁVĚR

Hlavním úkolem této práce bylo vysledovat vývoj estetického hlediska hesla „*Móda*“ v českých encyklopediích a jejich následné srovnání. Metodou se nám stala analýza vybraných encyklopedických hesel vytvořená na základě teorie estetické funkce, normy a hodnoty Jana Mukařovského a jeho zmínek o módě, které jsme podřadili pod vlastní termín estetické hledisko. Pro lepší orientaci jsem se rozhodla nejprve rozbor jednotlivých hesel móda shrnout do tabulky, ze které je vývoj, způsob tematizování a terminologická proměnlivost estetického hlediska lépe patrná. Ráda bych zde poznamenala, že tabulka díky své instrumentální funkci přehledně shrnula celou problematiku vývoje estetického hlediska hesla „*Móda*“, ovšem tento vývoj není natolik jednoduchou záležitostí, aby mohl být přesně vystižen takto jednoduchým způsobem. Tabulku je nutné chápat jako orientační, jinak by mohla být zavádějící, protože hesla zjednodušuje.

Tabulka odpovídá na tyto otázky:

1. Zda autor hesla rozlišuje módu-normu od módy-oděvu? (V závorce jsou uvedeny přesné termíny použité pro označení módy-oděvu).
2. Jaké termíny autor použil pro tematizování estetického hlediska?
3. A) Objevuje se estetické hledisko v definici módy? B) Objevuje se estetické hledisko mimo definici? A v jakých souvislostech se v hesle k estetickému hledisku módy dostává?

Název /autor	1.otázka	2.otázka	3. otázka
SN /Jakub Malý B.	Nepřímo ano (kroj, strojení, šacení)	Nádhera krasochuť (vkus), pravá krása	A)Ne; B) Ano: móda ovlivňuje vkus, vymezena vůči pravé kráse, jakožto její opak
OSN /asi Jakub Malý B.	Nepřímo ano (kroj, šat, móda národní) + příklady	Časový vkus, Nádhera, působná frivolnost, bizzarnost, nepřirozenost	A)Ano: je určena časovým vkusem; B)Ano: nádhera a působná frivolnost jsou atributy, které se promítají do zevnějšku; jako touha po bizzarnosti a nepřirozenosti, jako příčina vzniku módy
MSN /neznámý	Nepřímo ano (oděv, vnější vzezření) + příklady	Záliba v určitém druhu požitků	A)Ano: v mravech je móda zálibou v určitém druhu požitků; B)Ne

NVISN /neznámý	Ano (šaty, národní kroj) + příklady	Měnivá obliba, vkus, estetická méněcennost, estetické proudy	A)Ne + Ano: projevuje se měnivými oblíbami; B)Ano: módní věc má povahu estetické méněcennosti, vládne neomezeně bez ohledu na vkus; móda jakožto výsledek estetických proudů, které ovládají dobu
KSN /neznámý	Nepřímo ano (šaty, národní kroj) + příklady	Měnivá obliba, vkus, estetická méněcennost, estetické proudy	A)Ano: projevuje se měnivými oblíbami; B)Ano: módní věc má povahu estetické méněcennosti, vládne neomezeně bez ohledu na vkus; móda jakožto výsledek estetických proudů, které ovládají dobu
PSN /neznámý	Ne (omezuje pouze na vnější kulturní formy)	Vkus, obliba (popularita)	A)2x Ano, dočasná převaha určitého charakteristického vkusu; rychle pomíjející obliba, popularita založená obvykle na vnějším projevu; B)Ne
IES /neznámý	Ano (oblékání)	Vkus, obliba, záliba	A)2x Ano: dočasná převaha nějakého charakteristického vkusu; pomíjivá obliba něčeho, záliba pro něco; B)Ne
MČE /neznámý	Ano (oblékání) + popis celé historie oděvní kultury s důrazem na charakter	Vkus, obliba, záliba, nádhra odívání	A)2x Ano: dočasná převaha nějakého charakteristického vkusu; B)Ano: pomíjivá obliba něčeho, záliba pro něco; nádhra odívání v popisu módy ve 14. stol.
DIDEROT /neznámý	Ano (oblékání)	Vkus, estetické hodnocení, obliba (popularita)	A)2x Ano: dočasná převaha nějakého charakteristického vkusu a estetického hodnocení; nestálá pomíjející obliba, popularita založená na vnějším projevu; B) Ne
UNIVERSUM /neznámý	Omezuje se pouze na módu-oděv (oděv) + popis celé historie oděvu s důrazem na střih a materiál	Estetické cítění	A)Ano: indikátor proměn estetického cítění; B)Ne

Nyní bych tedy ráda přistoupila ke srovnání a roztrídění hesel dle různých kategorií, z čeho vyplývá takovýto závěr:

Encyklopedie lze podle charakteru hesel móda rozdělit do několika skupin, a to:

1. Dle použitého hlediska v hesle *Móda*:

Všechny hesla *Móda* v českých encyklopediích jsou popsány deskriptivním způsobem.

2. Zda se v hesle *Móda* objevuje estetické hledisko:

Ve všech definicích encyklopedických hesel móda až na *SN* se objevuje estetické hledisko, a to prostřednictvím různých estetických termínů, které jsou nejlépe patrné z tabulky. Nejčastěji je heslo *Móda* nadefinováno pomocí termínů vkus a obliba či záliba, nalezneme ale také jednu termín estetické hodnocení a estetické cítění. Toto je dle mého názoru důležitý poznatek, protože Mukařovský, když charakterizuje módu, upřednostňuje její národohospodářský charakter nad estetickým, avšak pomocí národohospodářského hlediska módu žádný z autorů vybraných českých encyklopedických hesel nedefinuje a ne vždy o něm hovoří ve výkladu.

3. Dle autorství hesla *Móda*:

Autor hesla *Móda* je známý pouze ve *SN*, ale ohledně autorství hesla móda v *OSN* jsme došli k hypotéze, že jeho autorem pravděpodobně byl rovněž Jakub Malý B., anebo na jeho heslo ze *SN* navázal. Lze tedy usuzovat, že autorství u encyklopedických hesel je v českých encyklopediích zanedbáváno.

4. Zda se hesla „*Móda*“ nějakým způsobem kopírují:

Našli jsme totožné pasáže a paralely ve výkladu hesla móda v *SN* a *OSN*. V *MSN* nalezneme totožné pasáže s heslem móda v *OSN*. Heslo *Móda* v *NVISN* je naprosto totožné s heslem móda v *KSN*. Širší definice módy v *PSN* je totožná s širší definicí hesla móda v *Diderotu*. Obě dvě definice v *IES*¹⁶⁴ jsou přejaty v *MČE*, a užší z nich pak i v *Diderotu*.

Zcela původní je tedy pouze *SN*, *NVISN*, *PSN*, *Universum*. Pokud vyjdeme z tvrzení Hartmanové, že slovník je takový jaká je doba, pak je tomu tak proto, že *SN* je první českou encyklopedií vůbec a proto ani neměl na co navázat. *NVISN*¹⁶⁵ dle mého názoru se snažil odlišit, vznikl pouhé 3 roky od vzniku *MSN*, kdežto předtím byl rozestup mezi encyklopediemi 35 a 28 let. *PSN* je zase první encyklopedií vznikající Československu za

---

¹⁶⁴ Heslo móda je v *ISN* definováno pomocí termínu vkus, ale heslo *vkus* v tomto slovníku není uvedeno, je zde tedy porušena hlavní encyklopedická zásada uzavřenosti informačního okruhu.

¹⁶⁵ V *NVISN* a tedy i v *KSN* (jsou totožné) je jako v jediném hesle móda uvedeno, že móda má příchuť vědecké a estetické méněcennosti, a toto heslo se pro českou veřejnost proměnilo až za dlouhých 34 let. Tuto zmínku nalezneme i v hesle *Móda* v *Encyklopedii Estetiky* od Étienne Souriaua.

socialistického režimu. A encyklopedie *Universum* je jedinou nepůvodní českou encyklopedií v našem výběru.

5. Zda se heslo *Móda* omezuje pouze na definici či definice.

V tomto případě je možné slovníky rozdělit na dvě základní skupiny. Pouze na definice se omezuje *PSN*, *IES*. Zbytek slovníků podává definici či definice, ale dále heslo také rozvíjí. Autoři hesel se tedy ve většině slovníků (*SN*, *OSN*, *MSN*, *NVISN*, *MČE*, *Diderot a Universum*) zbývají i dalšími jednotlivými aspekty. Dle mého názoru je tomu tak proto, že tyto slovníky pocházejí z doby socialismu, pro kterou je příznačné, že nedovolovala módě plně se projevovat, například cestovat za účelem poznávat i jiné národy, což podněcuje pokrok a proměny módy. A to se promítlo jak do rozsahu, tak i obsahu hesel móda.

Pokud se hesla zabývají i jednotlivými aspekty, jsou vždy tematizovány z několika různých hledisek, které de facto ve většině případů není možné ani od sebe oddělit, jsou vzájemně těsně provázané, z tohoto důvodu zde, ani v analýzách hesel neuvádím jejich rozlišení, ani si netroufám určit, jaké z hledisek v heslech móda převažuje. Jinak je tomu pouze v případě *MČE* a *Universa*. Heslo móda v *MČE* se jako první z českých encyklopedií stručně popisuje charakteristické rysy móda napříč celou historií oděvní kultury, tj. módy-oděvu, kterou navíc barevně ilustruje, takže zde ve výkladu nenalezneme jiné než historické hledisko. *Universum* celé heslo móda zužuje přímo na módu-oděv a v jeho výkladu výrazně převažuje hledisko historické.

Vysledovala jsem ovšem tři základní pilíře, pomocí nichž se většina autorů hesel snaží módu vyložit, a těmi jsou: estetické hledisko, omezení na určitý sociální kontext, proměnlivost, univerzálnost (zda je móda platná pro každou společnost), neomezenost (zda je móda platná ve všech vrstvách společnosti), a povaha zákona.¹⁶⁶

6. Dle množství definic v hesle *Móda* v závislosti na rozlišení módy-normy a módy-oděvu:

Z tohoto pohledu, je možné rozdělit slovníky opět na dvě hlavní skupiny:

V žádném z hesel není přesně oddělena móda-norma od módy-oděvu, tím mám na mysli, že autor hesla nikdy v definici přímo neuvádí, že módu je možné chápat dvojím způsobem námi vymezeným, obecně jako módu-normu a konkrétně jako módu-oděv čili vnější vzhled člověka. Avšak od roku 1966 s *PSN* začalo být heslo móda pravidelně definováno dvojím způsobem, a to v užším a širším slova smyslu.

Toto vymezení platí pro *PSN*, *IES*, *MČE* a *Diderot*. Užší definice je zde vždy

---

¹⁶⁶ V případě *Universa* pravděpodobně i definice.

představena jako první. Domnívám se, že je tomu tak proto, že móda je v tomto užším slova smyslu chápána nejčastěji. Užší smysl tohoto slova ale není vztažen jen na módu-oděv, jak jsme předpokládali, nezahrnuje v sobě jen vnější vzhled člověka, ale i předměty denní potřeby. Pokud v tabulce uvádím, že móda-oděv je od módy-normy oddělena, musím zde dodat, že hesla móda oddělují svými definicemi módu-normu od módy-předmětů denní potřeby, nikoli tedy jen módu-oděv, avšak móda-předměty denní potřeby v sobě módu-oděv zahrnují, a až na *PSN* módu-oděv každý slovník do této kategorie spadající vyzdvihuje právě v rámci užší definice, kterou jsme nazvali móda-předměty denní potřeby, a proto na tuto otázku odpovídám v tabulce kladně. Pouze heslo móda v *PSN* totiž nepojednává o módě-oděvu vůbec, tedy nikde v hesle se neobjeví slovo oděv ani žádné z jeho příbuzných výrazů.

Ráda bych zde ještě uvedla, že v tomto ohledu je specifická struktura hesla v *MSN*, encyklopedii *Diderot* a *Universum*. *MSN* je první slovník, který uvádí dvě definice módy, ale neinterpretuje je jako užší a širší, i když se tomuto odlišení blíží, nýbrž jako obecnou a etickou. *Diderot* kromě dvou hlavních definic, užší a širší, pod užší definicí uvádí ještě ze sociologického hlediska dvě další definice, takže definuje módu celkem čtyřmi způsoby. A heslo móda v encyklopedii *Universum* je jako jediné členěno do více částí, celkem třinácti, ve výkladu jsou přímo k jednotlivým částím uvedeny barevné ilustrace.

Ve *SN*, *OSN*, *NVIS*, *KSN* ale i v encyklopedii *Universum* je tedy uvedena definice módy pouze jedna. Encyklopedie *Universum* vyšla jako jediná v této kategorii až po roce 1966, odkdy začaly být uváděny definice zpravidla dvě, *Universum* je ovšem encyklopedií nepůvodní, proto se domnívám, že tradici dvojích definic módy porušuje. *Universum* je navíc specifické v tom, že celý svůj výklad, a pravděpodobně tedy i definici omezuje na módu-oděv, a to ve smyslu jaký jsme tomuto termínu přiřadili hned na začátku, hovoří o módě pouze jako proměnách vnějšího vzhledu.

BIBLIOGRAFIE

A) Primární literatura

Slovník naučný. V., Praha. Nakladatelství I. L. Kober, 1866.

Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. XVII., Praha: Jan Otto, 1901.

Masarykův slovník naučný: lidová encyklopedie všeobecných vědomostí. IV., Praha: Československý kompas, 1929.

Nový velký ilustrovaný slovník naučný. VIII., Praha: Nebeský a Beznoska, 1932.

Komenského slovník naučný. VIII., Praha: Komenského slovník naučný, 1938.

Příruční slovník naučný. III., Praha: Academia, 1966.

Ilustrovaný encyklopedický slovník. II., Praha: Academia, 1981

Malá československá encyklopedie. IV., Praha: Academia, 1986.

Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích. V., Praha: Diderot, 1999.

Universum, všeobecná encyklopedie. VI., Praha: Odeon, 2001.

Mukařovský, J.: „*O strukturalismu*“. In: „*Studie I.*“, Host, Brno 2007.

Mukařovský, J.: „*Význam estetiky*“. In: „*Studie I.*“, Host, Brno 2007.

Mukařovský, J.: „*Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty*“. In: *Studie I.*, Host, Brno, 2007.

Mukařovský, J.: „*Estetická norma*“. In: *Studie I.*, Host, Brno 2007.

Mukařovský, J.: „*Místo estetické funkce mezi ostatními*“. In: *Studie I.*, Host, Brno 2007.

B) Sekundární literatura

Hartmanová, Dagmar: „*Historie československé encyklopedistiky do roku 1945*“. In: „*Národní knihovna: knihovnická revue*“, 2000, čís. 1, str. 15–21.

Hartmanová, Dagmar: „*Historie československé encyklopedistiky 1945–1992*“. In: „*Národní knihovna: knihovnická revue*“, 2000, čís. 2–3, str. 80–88.

Slovník naučný. Praha: I. L. Kober, 1860-1874.

Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Praha: Jan Otto, 1888-1909.

Masarykův slovník naučný: lidová encyklopedie všeobecných vědomostí. Praha: Československý kompas, 1925-1933.

Nový velký ilustrovaný slovník naučný. Praha: Nebeský a Beznoska, 1929-34.

Komenského slovník naučný. Praha: Komenský slovník naučný, 1937-1938.

Příruční slovník naučný. Praha: Academia, 1962-1967.

Ilustrovaný encyklopedický slovník. Praha: Academia, 1980-1982.

Malá československá encyklopedie. Praha: Academia, 1984-1987.

Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích. Praha: Diderot, 1999.

Universum, všeobecná encyklopedie. Praha: Odeon, 2000-2001.

Volek, E.: *Znak, funkce, hodnota*, Praha: Paseka, 2004.

Souriau, Étienne: *Encyklopedie estetiky*, Praha: Victoria Publishing, 1994.

C) Internetové zdroje

Hartmanová, Dagmar. „*Historie československé encyklopedistiky do roku 1945*“. In: *Národní knihovna: knihovnická revue*, [online]. 2000, č. 1, [cit. 20013-03-23], s. 15-21. Dostupné z WWW: <<http://knihovna.nkp.cz/Nkkr0001/0001015.html>>.

Hartmanová, Dagmar. „*Historie československé encyklopedistiky 1945-1992*“. In: *Národní knihovna: knihovnická revue* [online]. 2000, č. 2-3, [cit. 20013-04-05], s. 80-88. Dostupné z WWW: <<http://knihovna.nkp.cz/Nkkr0002-3/0002-3080.html>>.

Hartmanová, Dagmar. „*Vesmír: Diderot, nebo Universum?*“, [online]. 2001, [cit. 2013-05-11]. Dostupné z WWW: <<http://www.vesmír.cz/clanek/diderot-nebo-universum>>.

Universum: Desetisvazková encyklopedie, [online], 2007, [cit. 2013-05-10]. Dostupné z WWW: <http://www.universum.cz/10_zaklad.asp>.

Wikipedie: Česká Wikipedie, [online], 2008, [cit. 2013-06-10]. Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/%C4%8Cesk%C3%A1_wikipedie>.

Wikipedie, [online], 2008, [cit. 2013-04-21]. Dostupné z WWW: <<http://www.wikipedia.cz>>.

OBRÁZKOVÁ PŘÍLOHA

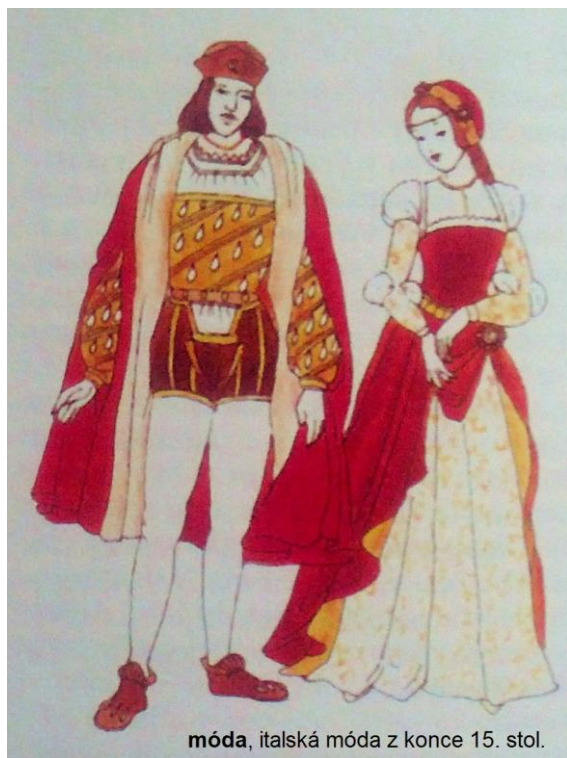
A) Zdroj: *Malá Československá encyklopedie*:

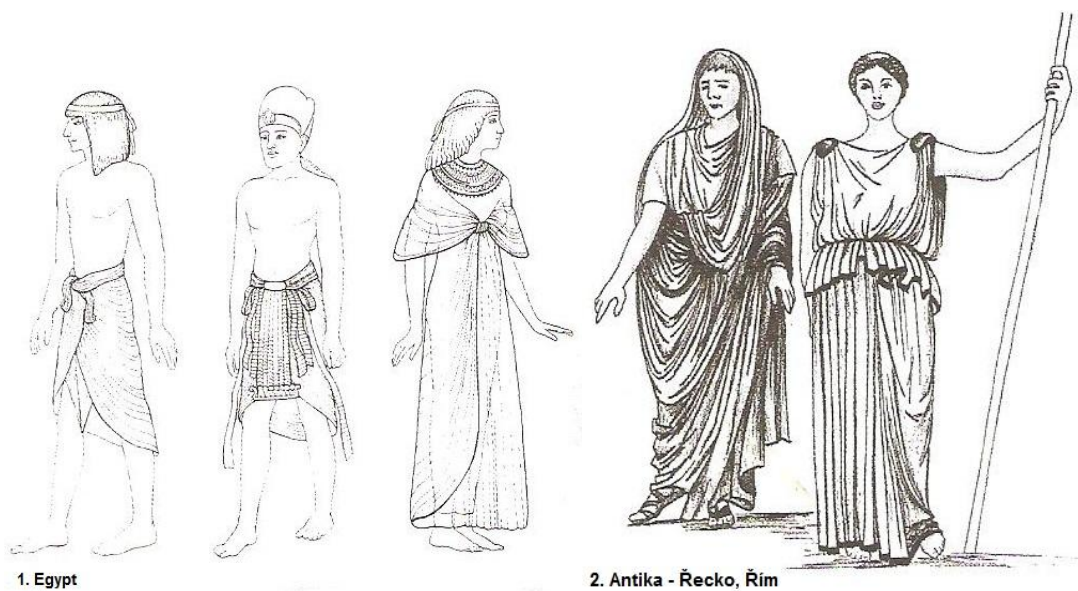

1. Francouzský mistr, Dvorní dáma, 1440; 2. Lov se sokoly na dvoře Filipa Dobrého, francouzská škola, 15.st.; 3. Hans Holbein ml., Jindřich VIII., 1540; 4. C. Vos, Rodina malíře, 1621; 5. A. Pesne, Komtesa S. M. de Voss, 1745; 6. J. A. D. Ingres, Mlle Rivière, 1805; 7. J. Sargent, Pani E. Pailleronová, 1879; 8. H. Matisse, Tři sestry, 1920; 9. model ze salónu Ch. Diora, 1955; 10. Ch. Dior, Boutique, 1967; 11. Ch. Dior, 1973.

B) Zdroj: *Všeobecná encyklopedie Diderot v osmi svazcích:*

C) Zdroj: *Všeobecná encyklopedie Universum:*

3. Pozdní gotika

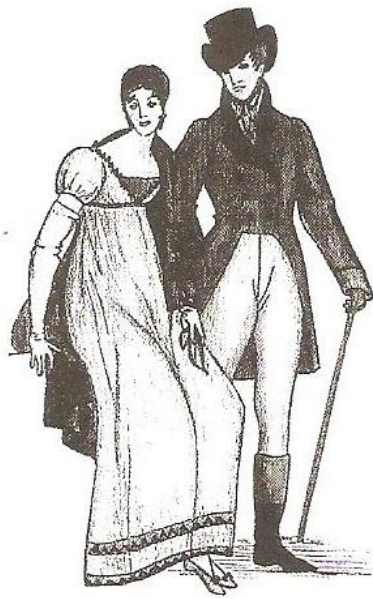
4. Renesance

5. Španělská móda

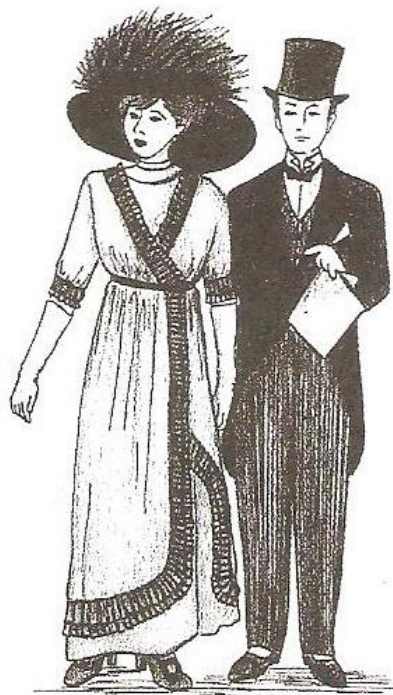
6. Baroko; 7. Rokoková móda

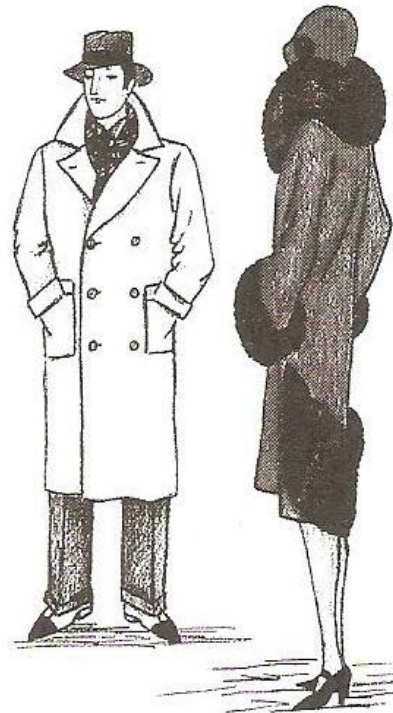
8. Empir

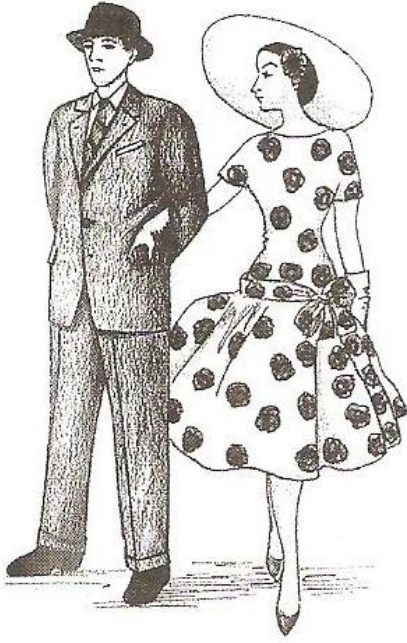
9. Biedermeier

10. Secese

11. Dvacátá léta 20. st.

12. 1945-70

13. 1970-2000